

MİRSAİD SULTAN GALİYEV

Dr. Erel Tellal

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

• • •

Özet

1917 Bolşevik Devrimi 20. yüzyılın en önemli tarihsel olaylarından biridir. Devrimin ardından yaşanan İç Savaş'ta proletarya iktidarını hedefleyen Bolşeviklerle Müslüman/Türk halkların ilişkileri yeterince incelenmemiştir. SSCB'nin yıkılmasının ardından bu ilişkiler, özellikle Mirsaid Sultan Galiyev ismine odaklanarak yeniden gündeme gelmiştir. Galiyev 1990'lardan günümüze Türkiye'de de tartışılmaktadır.

Bu çalışmada Sultan Galiyev'in düşünceleri ve edimleri esas alınarak, Bolşeviklerin devrimden SSCB kurulana değin Müslüman halklarla işbirliği ve sonrasında Müslüman liderlerin tasfiye edilmelerinin nedenleri ele alınacaktır. Asıl amaç, günümüzde de süregelen tartışmaların ne anlama geldiğini sorgulamaktır. Bu kaygıyla, öncelikle devrim ertesinde Bolşeviklerin milliyetler politikası gözden geçirilecektir. Ardından, Galiyev'in sırasıyla Müslüman, Türk (Tatar) ve Bolşevik kimlikleri teker teker sorgulanacaktır. Müslüman, Türk (Tatar) ve Bolşevik kimliklerini bir arada taşıyan Galiyev'i anlamak için bu kimliklerin sorgulanması gerekir. Böylece günümüzde Türkiye'de yürütülen tartışmaların ne anlam ifade ettiği de anlaşılır olacaktır. Son olarak, Galiyev üzerine yürütülen tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığı saptanacaktır.

Mirsaid Sultan Galiev

Abstract

The Bolshevik Revolution is one of the most important historical events in the 20th century. There are a limited number of studies dwelling on relations between the Bolsheviks, who aimed for the rule of the proletariat and the Muslim/Turkic peoples during the Civil War following the Revolution. These relations have been questioned after the dissolution of the USSR focusing on the name of Mirsaid Sultan Galiev. Since the 1990s Galiev is being discussed in Turkey as well.

In this paper, taking Galiev's ideas and activities as a starting point the process of collaboration of the Bolsheviks with the Muslim peoples, and the ensuing purge of the Muslim leaders, will be analysed. The main purpose is to examine the meaning of the contemporary discussions on Galiev in Turkey. First of all, the Bolsheviks nationalities policy will be taken up. Secondly, the three identities of Galiev, namely Muslim, nationalist and Bolshevik will be studied in depth. This is necessary, in order to understand Galiev, who synthesizes those three contradictory identities. As a consequence, current arguments on Galiev in Turkey will be more comprehensible. Finally, these discussions will be summarised.

Mirsaid Sultan Galiyev

Çarlık Rusyası'nda 19. yüzyılda ortaya çıkan onlarca düşünce akımı 20. yüzyılda iktidara talip olmuş ve bunların arasında Bolşevikler iktidarı ele geçirmeyi bilmişlerdir. Bolşevik devrim, Avrupa kaynaklı bir akım olan "proletaryanın iktidarı ele geçirmesi" düşüncesinin Avrupa dışındaki başarısıdır. Devrimin Avrupa'dan nasıl etkilendiği ve onu nasıl etkilediğini inceleyen pek çok araştırma vardır. Ama, Çarlık Rusyası'nda yaşayan, sanayileşmemiş (proleterleşmemiş), feodal Müslüman/Türk halklarının Bolşevik devrimi hangi koşullarda ve ne ölçüde destekledikleri aynı oranda araştırılmamıştır.

Bolşeviklerle işbirliği yapan Çarlık Rusyası'nın Müslüman/Türk halkları söz konusu olduğunda Mirsaid Sultan Galiyev akla gelen ilk isimlerden ve 1990'larda gerek Türkiye'de gerekse dünyada en çok tartışılan önderlerden biridir. Galiyev tartışmaları Galiyev'in kişi olarak kendisini aşmıştır. Zaten, Galiyev savunduğu düşüncelerini ve Bolşevik devrim adına yaptıklarını yalnız başına değil, "yoldaşlarıyla" geliştirmiş ve gerçekleştirmiştir. Kimdir bunlar? Başta Molla Nur Vahidov, Neriman Nerimanov, Mustafa Suphi olmak üzere Bolşevik Müslümanlardır. Kavramların yeterince açıklıkla tanımlanmadığı ortamlarda, polemige çok açık "Galiyev kimdir?" sorusuna verilen yanıtlarda Galiyev, "sağcılar için solcu, solcular için sağcı" olabilmiştir (KAKINÇ, 1998a). Belgeler ortaya çıktıkça Galiyev üzerine yapılacak akademik çalışmalar, bu tür "öznel" değer yargılarını bir kenara itecektir.

Bu çalışmada Sultan Galiyev'in düşünceleri ve edimleri esas alınarak, Bolşeviklerin devrimden SSCB kurulana değin Müslüman halklarla (ya da tam tersi, Müslüman halkların Bolşeviklerle) işbirliği ve sonrasında gerçekleşen tasfiyenin nedenleri ele alınacaktır. Asıl amaç, günümüzde de süre giden tartışmaların ne anlama geldiğini sorgulamaktır. Bu kaygıyla, öncelikle devrim ertesinde Bolşeviklerin milliyetler politikası gözden geçirilecektir. Ardından, Galiyev'in sırasıyla Müslüman, Türk (Tatar) ve Bolşevik kimlikleri teker teker sorgulanacaktır. Son olarak, Galiyev üzerine yürütülen tartışmaların hangi noktalarda yoğunlaştığı saptanacaktır.

I. BOLŞEVİKLERİN MİLLİYETLER POLİTİKASI (1917-1924)

Sultan Galiyev'i anlayabilmek için her şeyden önce devrimin ardından Bolşevik iktidarı izlediği milliyetler politikasını ana hatlarıyla anımsamakta yarar vardır. Bunu yaparken Lenin, Stalin, Trotski ve diğer kuramcılar tarafından devrim öncesinde benimsenen "milliyetler programı" tartışmalarını özellikle bir yana bırakarak (ki, bu çalışmanın kapsamı dışındadır), devrimin ertesinde izlenen politika ile iç savaşın sona erip SSCB'nin kurulması sürecinde yaşanan dönüşüme işaret edilmeye çalışılacaktır.

Şubat devriminin ardından, 25 Mart 1917'de *Pravda*'da yayımlanan bir makalesinde Stalin, ulusal kurtuluşun burjuva devrimiyle özdeş olduğunu öne sürüyordu: "Feodal aristokrasiyi siyaset sahnesinden uzaklaştırmak, iktidardan düşürmek, milliyetler üzerindeki baskının tasfiye edilmesi ve milli bağımsızlık için gerekli şartları yaratmak demektir" (CARR, 1989a: 242).

Devrimin ardından Bolşeviklerin milliyetler politikasının ipuçlarını veren üç temel belge yayınlanmıştır. İlk belge 15 Kasım 1917 tarihli "Rusya Halklarının Hakları Bildirgesi"dir¹. Bildirgeye göre Halk Komiserleri Kurulu Rusya'daki millî topluluklara şu ilkeler çerçevesinde yaklaşacaktır: 1) Rusya'daki milliyetlerin eşitliği ve egemenliği; 2) Rusya'daki milliyetlerin, ayrılma ve bağımsız devletler kurma hakkı dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkına sahip olmaları; 3) *millî ve millî-dinî her türlü ayrımcılık* ve sınırlamanın kaldırılması; 4) Rusya'nın sınırları içinde yaşayan millî azınlıkların ve etnik grupların özgür gelişmesi.

Bunu, 3 Aralıkta "Rusya ve Doğu'nun Tüm Müslüman Emekçilerine" başlıklı bir çağrı izlemiştir (DEGRAS, 1951: 15-17; PERİNÇEK, 1992: 139-141; YERASIMOS, 1979: 35-37):

"...Camileri, minberleri, inanç, örf ve adetleri Rusya Çarları ve zorbaları tarafından hiçe sayılıp ayak altında ezilen sizler, Rusya Müslümanları, Volga boylarının ve Kırım'ın Tatarları, Sibiryaya ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkaslarötesi Türkler ve Tatarları, Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar!

Bundan böyle inançlarınız, örf ve adetleriniz, milli kültür yapılarımız dokunulmaz ilân ediliyor. Millî hayatınızı dilediğiniz biçimde, serbestçe kurunuz. Bu, sizin kutsal hakkınızdır. Gerek sizin haklarınızı, gerekse Rusya'da yaşayan tüm milletlerin haklarını devrim ve devrim organları olan İşçi, Asker ve Köylü delegeleri Sovyetleri bütün gücü ile korumaktadır...

1 Bildirge Halk Komiserleri Kurulu Başkanı V. Ulyanov ve Milliyetler Halk Komiseri Yosef Çugaşvili imzasını taşıyordu (LENİN, 1993a: 293-295).

Biz, bayraklarımızla tüm dünyanın ezilmiş ve köle milletlerine özgürlük götürüyoruz."

Ardından, 18 Ocak 1918'de Müslümanların işlerinden sorumlu bir Komiserlik kurulmuştur (MÜSKOM). Bu komiserlik Stalin yönetimindeki Milliyetler Halk Komiserliği'ne (NARKOMNATS) bağlanmıştır (CARR, 1989a: 292-294).

25 Ocak 1918'de Rusya Sovyetleri III. Kongresi'nde kabul edilen ve daha sonra Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti'nin (RSFSC) ilk anayasasında da yer alan "Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi" uyarınca ise, Rusya'daki bütün milliyetler federal hükümete ve diğer federal Sovyet kurumlarına katılıp katılmayacaklarına serbestçe karar vereceklerdir.²

Bolşevikler devrimin ardından milliyetler sorununa üç farklı biçimde yaklaştılar: Polonya, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Letonya gibi geç tarihlerde Çarlığa katılan ülkelerin bağımsızlıklarını hemen tanıdılar. Ukrayna ve Belarus gibi uzun yıllardır Çarlık yönetiminde olan topraklarda Sovyet yönetimleri kuruldu ve federasyona katıldılar. Doğudaki Müslüman halklarda ise milliyetler sorunu, sömürge sorunuyla çakışıyordu. Çok sayıdaki halk farklı gelişmişlik düzeyine ve farklı bileşimlere sahipti. Türdeşlik söz konusu değildi. Bakü, Grozni gibi merkezler dışında proletaryadan söz edilemiyordu. Doğunun Müslüman halklarını bir araya getiren yegane unsur "Rus şovenizmi"ne

- 2 "... Rusya'nın bütün uluslarının emekçi sınıfları arasında gerçekten özgür ve gönüllü, dolayısıyla gerçekten sıkı ve sağlam bir birlik kurmak isteyen Kurucu Meclis, görevini bir Rusya Sovyet federasyonunun temel ilkelerini ortaya koymakla sınırlayarak, federal hükümete ve öteki federal Sovyet kurumlarına katılmak isteyip istemediklerini ve bu isteklerinin koşullarını, kendi tam yetkili Sovyetler kongrelerinde ve tam bir bağımsızlık içinde kararlaştırma özgürlüğünü, her ulusun işçi ve köylülerine bırakır" (LENİN, 1999c: 257). 1918 Anayasasında madde 7 (USSR, 1982: 71). Burada Devrimden SSCB'nin kurulmasına kadar geçen süreci anımsamakta yarar vardır: Bolşevikler 8-9 Kasım (Çarlık dönemi takviminde 26-27 Ekim) 1917'de Çarlık Rusyası'nda yönetimi ele geçirdiler. Çoğunlukta oldukları Halk Komiserleri Sovyetinde (Sovnarkom) Lenin Başkan, Trotski Dışişleri Komiseri, Stalin Milliyetler Komiseriydi. 23-31 Ocak 1918'de (Çarlık takviminde 10-18 Ocak) "Rusya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti" (RSFSC) ilân edildi. 10 Temmuz 1918'de RSFSC'nin ilk anayasası kabul edildi. Aralık 1917'de Ukrayna'da, Ocak 1919'da Belarus'ta, Nisan 1920'de Azerbaycan'da, Kasım 1920'de Ermenistan'da ve Şubat 1921'de Gürcistan'da Sovyet yönetimleri kuruldu. 12 Mart 1922'de üç Kafkas cumhuriyeti federatif bir yapı içerisinde birleşti. 30 Aralık 1922'de Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kafkas cumhuriyetlerinin katılımıyla Moskova'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği kuruldu (SSCB). Başka bir deyişle, uluslararası arenada SSCB ancak 1923'ten sonra vardır. 6 Temmuz 1923'te Merkez Yürütme Kurulu tarafından kabul edilen Anayasa 31 Ocak 1924'te Kongre tarafından onaylandı. 27 Ekim 1924'te Özbekistan ve Türkmenistan Sosyalist Cumhuriyetleri birliğe katıldılar. 5 Aralık 1929'da Tacikistan Cumhuriyet statüsü kazandı (USSR, 1982: 31-228). SSCB'nin inşası süreci bu çalışmanın kapsamını aştığı için ayrıntısıyla incelenmeyecektir.

duyulan düşmanlıktı. Doğu'nun Sovyetlere katılması Türkistan, Tataristan ve Kafkaslarda değişik süreçlerle sağlandı (STMA: 690-691).

Devrimin hemen ertesinde yukarıdaki üç temel belgede açıklanarak iç savaşta Bolşeviklerin üstünlük sağlamasında önemli katkıları olan bu hak ve özgürlükler, 1920 sonunda iç savaşın sona ermesiyle, yine süreç içerisinde gözden geçirilmeye başlandı. Bu gözden geçirme, başka bir deyişle yeni koşullarda yeni politikalar saptama edimi diğer iç/dış gelişmelerle etkileşim içindeydi.

Tarihçi E. H. Carr 1920'yi milliyetler politikasında dönüm noktası olarak görmektedir. Bu, iç savaşın sonu ve kuruluş döneminin başlangıcıdır. Ayrılma hakkının yerini birleşme hakkı almış, vurgu özgürlükten eşitliğe kaymıştır (CARR,1989: 333): "Bolşevikler'in milletlerin kendi kaderini tayin hakkı politikası kendi evrimini tamamlamıştı: burjuva toplumundaki ayrılma hakkından, milletler arasında eşitlik tanımaya ve birçok milletten oluşan bir sosyalist toplumda bir milletin başka bir millet tarafından sömürülüşüne son vermeye varan bir evrimdi bu" (CARR, 1989: 345). Dönüşümün ilk işareti Mart 1921'de Stalin'in X. Parti Kongresi'ne sunduğu "Ulusal Sorun Konusunda Partinin İvedi Görevleri" başlıklı raporda görülmüştür. Stalin bu raporda "yerli komünistlerin saflarında görülen ve Doğuda kendini panislamizm, turancılık gibi akımlarla deyimleyen yerel milliyetçilik sapması"na karşı Kongre'yi uyarmıştır (STALİN, 1990: 120). Milliyetler politikasındaki dönüşümün resmen açıklanması ise daha geç bir tarihte, Nisan 1923'te toplanan XII. Kongre'de gerçekleşmiştir. Yine Stalin, bu Kongre'ye sunduğu "Parti ve Devlet Kuruluşunda Ulusal Etkenler" başlıklı raporunda bu kez açıkça "ulusal sorunun yeni bir konu biçiminden" söz etmektedir (STALİN, 1990: 170-197).

Bolşeviklerin milliyetler sorununa yaklaşımında sosyo-ekonomik yapı belirleyici olmuştur. Feodal yapının kırılmadığı Doğu'da kendi kaderini tayin hakkı ilerici niteliğinden dolayı kayıtsız şartsız tanınırken, Batı'da ahlâki ve ekonomik açıdan çoktan aşıldığı ve gerici bir nitelik taşıdığı gerekçesiyle bu hak reddedilmiştir. 1919'da kabul edilen Parti Programı ezilen milliyetlerin ayrılma hakkını tanırken, asıl hedef olarak federal devletler birliğini göstermiş ve ayrılma isteği değerlendirilirken sınıfsal-tarihsel bakış açısıyla söz konusu milletin Ortaçağ'dan burjuva demokrasisine mi, yoksa burjuva demokrasiden proleter Sovyet demokrasisine mi geçtiğine bakılması gerektiğini kabul etmiştir (CARR, 1989: 249-250).

Başka bir deyişle milliyetler politikasını değerlendirirken, "burjuva" kendi kaderini belirleme hakkı ile "Bolşevik" kendi kaderini belirleme hakkı arasındaki ayrımı vurgulamak gerekir. Burjuva kendi kaderini belirleme hakkı yalnızca sömürgelere siyasal bağımsızlıklarının tanınmasını öngörür ve ekonomik eşitsizlikten doğan sömürünün sürdürülmesi esastır. Oysa ki, Bolşevik kendi

kaderini belirleme hakkında siyasal bağımsızlığın yanı sıra ekonomik eşitlik hedeflenmektedir: Eşitliğin bu derece öne çıktığı bir yaklaşım sonucunda, "insanlar ve dolayısıyla milletler arasında şekli olmayan gerçek bir eşitliğin sağlandığı sosyalizmde ayrılık hakkı, resmen iptal edilmemiş bile olsa, anlamını yitirecek ve uygulanmayacaktır" (CARR, 1989: 254). Üstelik, son tahlilde Stalin'in sözleriyle, "proletarya diktatörlüğünün siyasal temelini, köylü ülkelerini temsil eden uzak sınır bölgeleri değil, her şeyden önce ve esas itibarıyla, sanayinin yoğunlaştığı merkez bölgeleri" oluşturmaktadır (CARR, 1989: 341). Yani, belirleyici olan köylü "çevre" değil, proleter "merkez"dir.

İç savaş sonrasında SSCB'nin ilanı ve inşasına giden yolda ilk adımı 1921'den başlayarak gündeme gelen "yeni ekonomi politikası" (NEP) oluşturdu (CARR, 1998b: 245-254; CLIFF, 2000:160-183). Batıdan proleter devrim beklentisi sürmekle birlikte, Rusya Komünist Partisi (bolşevik) [RKP(b)] X. Kongresi'nde kapitalist devletlerle ticarî ilişkiler kurma kararı aldı (DEGRAS, 1951: 236-237).³ Çöken ekonominin halkların ayaklanmasına yol açmaması için zorunluk halini alan bu karar devrimin kırılma noktalarından biri oldu. 16 Mart 1921'de İngiltere ile ticaret anlaşması imzalayan Bolşevikler, "Asya halklarını, askerî, diplomatik veya herhangi bir eylem ve propaganda biçimiyle, İngiliz çıkarlarına veya İngiliz İmparatorluğu'na karşı düşmanca eylemlere teşvik etme girişimlerinden çekinmeyi" yükümlendiler (İLHAN, 1997b; İLHAN, 2000i: 149).⁴ İngiltere ise, benzer bir garantiyi Çarlık Rusyası toprakları için Bolşeviklere verdi. Bu, ilkin Çarlık Rusyası sınırlarının doğusuna devrimin ihracının askıya alınması anlamına geliyordu. Başka bir deyişle devrimin kaderi Batı'ya endekslenmişti. İkincisi, Çarlık Rusyası sınırları içinde Bolşevik iktidarının kurulacağı anlamına da geliyordu.

Birincisi, yani Avrupa'da devrim beklentisi gerçekleşmedi.⁵ İkincisi ise, adım adım gerçekleşti. Başlangıçta Çarlık Rusyasında yaşayan halklara kendilerini yönetmede özgürlük ya da özerklik sağlayan Bolşevikler 1921'den

3 Degras bu belgede RKP(b) IX. Kongresi'nden söz etse de diğer kaynaklar X. Kongre olduğunu göstermektedir (STALIN, 1990: 115; KONT, 1994: 198).

4 Anlaşmanın ilgili maddesi şöyleydi: "Her iki taraf karşı tarafa karşı düşmanca hareket ve teşebbüslerden ve kendi sınırları dışında sırasıyla, İngiliz İmparatorluğu ve Rus Sovyet Cumhuriyeti kurumlarına karşı doğrudan veya resmi propaganda yapmaktan kaçınır ve daha özel olarak Rus Sovyet Hükümeti, başta Hindistan ve Afganistan bağımsız devleti olmak üzere Asya halklarının hiçbirini askerî, diplomatik veya herhangi bir eylem ve propaganda biçimiyle İngiliz çıkarları veya İngiliz İmparatorluğu'na karşı düşmanca eylemlere teşvik etme girişimlerinden imtina eder. İngiliz Hükümeti, Rus Sovyet Hükümeti'ne, eski Rus Sovyet İmparatorluğu'nu meydana getiren ve bugün bağımsızlığını sağlamış olan ülkeler için benzer ve özel bir taahhütte bulunur" (GÜRSES, 1997: 99).

5 Galiyev'in sömürge Doğuda devrim gerçekleşmeksizin sömürgeci Batıda devrimin olanaksızlığına ilişkin görüşlerine ileride değinilecektir.

başlayarak bu halkları değişik biçimlerde Moskova'ya bağladılar.⁶ Merkezi yönetimin güçlendirilmesi sürecine tepkiler değişik yollarla bastırıldı.⁷

Lenin'in suikaste uğrayarak her geçen gün iktidardaki etkinliğini yitirmesi de bunlara eklenince Moskova yönetimi tek ülkede sosyalizmin inşasına yöneldi. Stalin bir yandan Müslüman Doğu halklarını da içine alacak biçimde SSCB'yi inşa ederken, öte yandan varolan ya da olası muhaliflerini tasfiye sürecini başlattı. Kısaca devrim sona ermiş, "sosyalist" bir ülkenin inşasına geçilmişti.

II. GALİYEV'İN İSLAM DİNİNE YAKLAŞIMI

Galiyev'i tanımlamak için kullanılan üç sifattan (Müslüman, Tatar, Bolşevik) en siliği herhalde onun Müslüman kimliğidir. 23 Mayıs 1923'te Stalin ve Trotski'ye yazdığı "Ben Kimim?" başlıklı mektupta açıkça belirttiği gibi Galiyev bir ateisttir.⁸ Müslümanlığından olsa olsa içinden geldiği toplumu reddetmemesi anlamında sözedilebilir. Ama, birey olarak Galiyev'in düşüncesinin yanı sıra Galiyevci akımın dine yaklaşımı daha önemlidir. Roy'un yorumuna göre Galiyev, Panislamistlerin tanımladığı coğrafyada bir müslüman cemaatin varlığını saptamış, ama din unsurunu bir kenara bırakmıştır. Bu cemaatin kendi bolşevik partisini kurmasını da hedefleyen Galiyevci akım için olsa olsa laik Panislamist denebilir (ROY, 2000: 81).

Birincisi, tıpkı diğer Bolşevik önderler gibi Galiyev'de Çarlık Rusyasında ezilen Müslüman halkların bu kimlikleriyle ayakta kaldıklarını teslim etmiştir. Yani Çarlık coğrafyasında Müslümanlıkla Türklük Rus yönetimine karşı bir ortak kimlik haline bürünmüştür. Galiyev, bu saptamayı yaparken 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve dinde reformu hedef güden Ceditçi akımın kazanımlarına sahip çıkarak (ENGİN: 89) (dinin bir toplumdaki, hele kimliğini bunun üzerine inşa etmiş Müslüman bir toplumsa, bıçakla keser gibi sökülüp atılmayacağını da göz önünde bulundurarak) ateizmi süreç içerisinde gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

İkincisi, Galiyev, Müslümanlığı Bolşevizm için kullanmaya çalışmıştır. Sömürgeciliğin karşısına İslam dinini, Marksizmdeki proletaryanın yerine Müslüman halkları koyarak Müslüman ülkelerdeki ulusal hareketlerin sosyalist

6 Ankara Hükümetinin ilk Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Paşa da anılarında bu değişime işaret ediyor (CEBESÖY, 1955: 193-197).

7 SSCB'yi oluşturan federe birimlerin gönüllü birlikteliği ve ayrılma hakları 1924 Anayasası'nda yer alsada, bu göstermelik bir anlam ifade ediyordu ve daha çok olası diğer Sovyet yönetimlerinin bu gönüllü birliğe katılmalarını sağlamaya yönelikti (USSR, 1982: 177).

8 "... 16 yaşına geldiğimde gerçek bir ateist olmuştum..." (MİRSAID, 1998: 477).

nitelikte olduğunu ileri sürmüştür.⁹ Doğu halklarının sömürge boyunduruğundan kurtulmasında İslam dininin temel rol oynayacağını savunmuştur (ENGİN: 78-79). Galiyev toplumsal gerçeklik olarak saptadığı İslam dininin Bolşevizmle uzlaşabilir olduğuna da inanmıştır. Dini Bolşevizmin hizmetine sunarken hiç kuşkusuz, bunda Bolşeviklerin dinsel özgürlükler konusundaki vaatleri de etkili olmuştur. Açıkça Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan ve diğer dinleri baskı altında tutma eğilimindeki Beyaz Ordu'nun Doğu'da yandaş bulması zordur ve bu gerçekleşmemiştir.

Galiyev'in dine yaklaşımını anlamamıza yardımcı olan çalışmalarından en önemlisi 1921'de kaleme aldığı "Müslümanlar Arasında Din Karşıtı Propagandanın Yöntemleri"dir (MİRSAİD, 1998: 363-374; BENNINGSEN /WİMBUSH, 1995: 172-186). Zeki Velidi Togan'ın sözleriyle "yalnız Sultangaliyev idaresindeki 'Doğu Komünist Partisi' dine ve İslamiyete karşı açıkça propagandayı ciddi olarak yaptığı halde, Stalin başlangıçta Türkistan, Kazak ve Başkurt Komünist'lerine bu işi teklif etmemeyi emrediyordu" (TOGAN, 1969: 286).¹⁰ Daha sonra, 1922'de başlatılan ateist propagandanın ardından 1925'te kurulan "Allahsızlar Cemiyeti", 1929'da "Cengaver Allahsızlar Cemiyeti"ne dönüştürülmüştür (ENGİN: 107). Galiyev'in bu çalışması hiç kuşkusuz SSCB'nin kurulmasıyla değişen milliyetler politikasının ürünü olan bu cemiyetlerin edimleriyle örtüşmemektedir. "Müslüman halkların genel toplumsal ve siyasal durumu nedeniyle" din karşıtı propagandanın "çok nazik ve karmaşık" olduğunu saptayan Galiyev çalışmasına kendi duruşunu belirterek başlamaktadır: "Doğallıkla, biz komünistler için, sadece Rusya Müslümanları değil, Rusya'nın sınırları dışındakiler arasında da din-karşıtı propagandanın gerekliliğine kuşku yoktur. Bize göre tüm dinler ayındır. Bu düzeyde sorun açıktır ve hiç bir tahlil gerektirmez".

Galiyev, sorunun çetrefilli oluşundan, öncelikle İslam dininin tanınması, ardından onunla savaşım tekniklerinin saptanması gerektiğini öne sürüyordu.¹¹

9 "Tüm Müslüman sömürge halkları proleter halklardır ve Müslüman toplumundaki hemen bütün sınıflar sömürgeciler tarafından ezildiklerinden, tüm sınıfların 'proleter' olarak adlandırılmaya hakkı vardır... Müslüman halklar proleter halklardır. İktisadi bir bakış açısından, İngiliz ve Fransız proleterleri ile Afgan veya Faslı proleterler arasında muazzam bir fark vardır. Dolayısıyla, Müslüman ülkelerdeki milli kurtuluş hareketinin bir Sosyalist devrim karakterine sahip olması meşrudur". (BENNINGSEN/WİMBUSH, 1995: 59; YAMAUCHI, 1998: 49).

10 Din karşıtı edimlere katılan Galiyev, devrim karşıtı Osmanlı basınında sevilmiyordu. 20 Şubat 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde Stalin'e bağlı kurulan "Umur-u İslamiye" şubesinin başına getirilen Kırımli Tatar Galiyev'in "dolandırıcılıklarıyla tanındığı" ve Stalin'in "kafadarı" olmanın verdiği güçten yararlanarak "kendisine düşman bildiği İslam önderlerine karşı tecavüzlerde bulunduğu", "birçok kişiyi tevkif ettirdiği"nden söz ediliyordu (KOCABAŞOĞLU/BERGE, 1994: 153).

11 Galiyev'in "düşmanı tanımadan onu yenmeyi umamayız" diyerek başladığı İslam dininin özelliklerini saptama girişimi Gültekin tarafından İslam dinini "methiye", yöntemi ise Bolşeviklerle ilişkilerinde "takiyye" biçiminde nitelendirilmektedir (GÜLTEKİN, 1999:

Bunu yaparken, daha önce din karşıtı propaganda adı altında yapılanların (Çarlık dönemindeki Ortodokslaştırma girişimlerinin de etkisiyle) Müslüman halkı Bolşeviklerden uzaklaştırdığına değiniyor ve örnekler sunuyordu. Üstelik, "kendilerine özgü adetleri ve kültürleri bilinmezse" din karşıtı propagandanın imkansız olacağıın altını çizerek, "bir ilk girişim" olarak Tatarlar, Başkırtlar, Kırgızlar arasında ve Türkistan'da, Hive'de, Buhara'da, Azerbaycan'da, Kafkaslar'da ve Kırım'da çalışma yöntemlerini ayrı ayrı öneriyordu:

"...İslamın öz itibarıyla diğer dinlerden farklı ve kendi tarihi olduğundan, onunla savaşmak için başka propaganda yöntemlerinin gerekli olduğunu tekrarlamalıyız... Tatarlarda işe yarayanlar Kırgızlar için değersiz, Rus Müslümanlarına şıp diye uyan Afganistan veya Buhara'da uygulanamaz ve tersi... Doğu'daki ajitasyon ve propaganda çalışmalarımızın en acil görevlerinden biri bu sorunun bizzat yerinde ve ayrıntılı ve derinlemesine incelenmesi ve Parti basınında tartışılacak ciddi tahlilidir..."

Ateist olduğunu açıkça ilan eden ve din karşıtı propagandanın kuramsal alt yapısı üzerine kafa yorarak bizzat bunu yürüten Galiyev'in, tüm bunların yanı sıra Müslümanlar arasında diğer akımların değil de Bolşevizmin yerleşmesindeki katkıları göz önüne alındığında, Galiyev'i günümüz terminolojisiyle "dinci" olarak nitelemek haksızlık olacaktır. Yaptığı olsa olsa devrim koşullarında bile olsa bir iki yıl içerisinde halkların toplumsal değerlerinden sıyrılamayacağını saptayarak, bu konuda izlenecek politika hakkında Bolşevikleri "içeriden" uyarmaktı.

III. GALİYEV'İN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Galiyev'ten söz edilirken kullanılan sıfatlardan biri de milliyetçiliğidir. Onun milliyetçiliğe yaklaşımında birkaç noktaya işaret etmek gerekir. Her şeyden önce Galiyev ve arkadaşlarının milliyetçiliklerinin temelinde Çarlık Rusyası'nun Rus olmayan halklara uyguladıkları politikalar yatmaktadır. Rus şovenizmi 19. yüzyılın sonlarından başlayarak Müslüman/Türk milliyetçiliğini doğurmuştur. Yani, ikincisi, Türklükle Müslümanlık Çarlık Rusyası'nda örtüşen kimlikler olmuşlardır. Üçüncüsü, Türklük bir üst kimlik olarak karşımıza çıkmaktadır. Tatarlar, Azeriler, Kırgızlar, Başkırtlar gibi halklar arasında diyalekt, kültür, vb. farklılıklar söz konusuysen, Türklük terimi hepsini kapsıyordu. Son olarak, Galiyev'in ele aldığı Müslüman/Türk kimliğinin Ceditçi hareketin etkisi altında laik niteliğine değinmek gerekir.

93-97). Bütününde "bilimsel sosyalizm" adı altında Sovyet deneyiminin savunusuna soyunan bu çalışma, bu bağlamda Galiyev'in tasfiyesini de olumlayacak biçimde yanlı yaklaşmaktadır.

Galiyev'in Türk (Tatar) kimliği de tıpkı Müslüman kimliği gibi emperyalizm karşıtlığından kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliğin sömürgeci milletlerde "üstün millet", sömürülen milletlerde "eşitlik" savıyla ortaya çıktığından hareket etmektedir: "Eşit olmayanlar arasında iki isim var. Onların biri 'Tatar', ikincisi 'Müslüman'. Onlar en çok ezilenler, en çok ayak altına alınanlardır." (MİRSAİD, 1998: 105) Böylece, sömürge ülkelerde ortaya çıkan bağımsızlıkçı akımlar emperyalizm karşıtı, eşitlikçi akımlar olarak değerlendirilerek desteklenmektedir.¹²

A. Turan Devleti

Galiyev'in en çok eleştirilen görüşlerinden biri "Turan Federal Sosyalist Cumhuriyeti" olmuştur. Bu konuda Galiyev'i en ağır biçimde eleştirenlerin başında Mehmet Bedri Gültekin gelmektedir (GÜLTEKİN, 1999:67-73). Gültekin Galiyev'i açıkça Panturanist olmakla suçlamaktadır. Ancak, değerlendirmeden önce bilgilenmek yararlı olacaktır. "Turan Devleti" tasarımı ilk olarak Galiyev ve arkadaşları tarafından başlatılmamıştır. 19. yüzyılın sonlarından başlayarak tanık olunan değişik Turancı akımlar Galiyev'in döneminde de vardır. Ama, her şeyden önce "Turan Devleti" projesini düşünürken dönemin koşulları göz önünde bulundurulmalıdır. "Turan ülküsü" Rus Çarlığı'nın baskısından kurtulan Müslüman/Türk halkların önünde ciddi bir seçenek olmuştur. Osmanlı'nın dağılma sürecinde İttihatçılar ve diğer aydınlar arasında da "Turan" düşüncesi önemli yer etmiştir. Şevket Süreyya şöyle anlatmaktadır: "Turan ülküsü; bizim bu bahislerde işlenen gençlik yıllarımızın, gerçi itici gücüydü. Ama bu ülkü; ne eylemci, ne de yön tayin edici önderlerini bulamadığı için, Turan davası, daha ziyade, bir özlem, hayal ve heyecan kaynağı olarak kaldı" (AYDEMİR, 1997: 139). Kısaca, İkinci Dünya Savaşı ve ertesinde Türkiye'deki Turancı akımlarla, Galiyev'in dönemindeki akımları birbirinden ayırmak gerekir.

Galiyev'in önce İdil-Ural devleti, sonrasında da Turan Federal Sosyalist Devleti olarak savunduğu proje, Bolşevik devrimin Doğuya yayılması, gerek Çarlık Rusyası ve gerekse diğer İ(ran, Afganistan, Çin, Hindistan) Müslüman halkları da Bolşevik devrime kazandıracak ve bu yolla Dünya Devrimi projesinin önünü açacak bir düşünce olarak anlaşılmalıdır. Galiyev'in Turan tasarımı, Türkleri değil, ezilen sömürge halkları (kendi deyişiyle proletaryayı) bir araya toplayacak bir girişimdi. "...Sultangaliyevizmi Marksist, Ceditçi, milliyetçi, bağımsızlık hareketi ile ilgili teori olarak kabul etmek gerekir.

12 Haziran 1918'de Vahidov ve Galiyev Rus Müslümanları Komünist (bolşevik) Partisi ve bunun Merkez Komitesinin kurmuştu. Amaçları özerk bir devlet kurmaktı. Bunun için, milliyetçi olmakla suçlandılar (ZİLELİ, 1998: 144). Oysa ki, devrimin ardından Bolşeviklerin açıkladığı hak ve özgürlüklere ilişkin belgeler okunduğunda bu girişim anlaşılabilir. Aksi görüş Moskova yanlısı olduğu kadar, anakronik de olacaktır.

Sultangaliyevizm'in, 'Pan-Türkizm' ve 'Pan-İslamizm' ideolojisi olarak kabul edilmesi mümkün değildir" (ENGİN: 93). "Turan Sosyalist Federe Devleti" dünya devrimine giden yolda, devrimin Doğu'ya yayılmasını sağlayacak bir araç olarak değerlendirilmelidir.

B. Anadolu Hareketi

Galiyev'in milliyetçilik yaklaşımını sorgularken Anadolu hareketine nasıl baktığını ele almak açıklayıcı olacaktır. Galiyev, editörlüğünü yaptığı "Milliyetlerin Yaşamı" dergisinde 1920'de "Son Dönemde Türkiye'de Durum" başlıklı çalışmasını yayınlamıştır (MİRSAİD, 1998: 277-283). Yazısına, "Türkiye'de ve genelde Doğu'daki durumun Batı Avrupa bankerlerinin ceplerine zarar verdiği"ni saptayarak başlayan Galiyev'e göre, Antant, "Panislamizm" adı altında Türkler tarafından Hıristiyanlara yönelik katliam hazırlandığını öne sürerek, Doğu ülkelerindeki "ulusal akımlar" hakkında aralıksız yaygara kopartmaktadır.

Galiyev bu çalışmasında, öncelikle Anadolu'daki hareketin nedenlerini saymakta,¹³ sonra, Anadolu hareketinin nasıl başladığına değinerek¹⁴ Türkiye'deki siyasal partileri teker teker ele almaktadır. Çalışmanın önemi, Anadolu'daki durum ve Mustafa Kemal önderliğindeki hareket üzerine, 1920'deki değerlendirmeleridir. Galiyev, Anadolu'da "sınıfsal farklılaşmanın cılızlığı ve buna uygun olarak Türkiye emekçi kitlesinin siyasal bilincindeki zayıflık"ın bir yandan komünizm düşüncesinin yayılmasının gecikmesine, "öte yandan Türkiye'nin emperyalist dünya savaşındaki bozgunu ve sonuçta Antant tarafından işgal edilmesiyle ilişkili olarak Türkiye'de toplumsal devrim için gerekli nesnel koşulları sağlamasına" değinmektedir: "Türkiye'de devrimci akımın yönetimi, kendisinde Türkiye'de bugünkü siyasal durumu yansıtarak ulusalcılığı savunan, ulusalcıların partisi 'Kuvayı Milliye'nin eline geçti ve en azından şu ana değin bu durum sürüyor."

Kuvayı Milliye'nin Türk komünistleri ve RSFSC ile taktik yakınlaşma arayışına başladığının altını çizmektedir:

13 "... Antant önce İstanbul'u sonra da Anadolu'yu işgal etti. Kilikya ve İzmir'in işgali sırasında yerli Ermeniler ve Yunanlılar Fransızların da rızasıyla Türklere katliam uyguladılar. 10 bin kadar savunmasız Türk katledildi. İzmir'deki katliam sona ermedi, sürüyor. İşgal ve katliam sürerken Türk halkı işgalci birliklere karşı doğrudan savaş yürüten isyancı çete birlikleri oluşturdu. Bu arada İstanbul Hükümeti işgalcilerle işbirliğine gitti..."

14 "... Bu gelişmeler üzerine Antant karşıtı grup, Mustafa Kemal ve Rauf Bey önderliğinde Anadolu'da bulunan askeri birlikler üzerinde denetimin sağlayarak Anadolu Ulusal Kongresi'ni topladılar. Anadolu'lular Konstantinopl'le üst düzey ilişkiyi kestiler ve kendilerini Konstantinopl yönetimi tabiyeti dışında ilan ettiler. Antantı ve işbirlikçilerini alaşağı etmeyi hedef alan 'Kuvayı-Milliyec' (ulusal güç) Partisi kuruldu..."

"Açıktır ki, Kuvayı-Millîye yöneticileri Türk emekçi kitlelerinin er ya da geç gözünün açılacağını ve onlardan ümitlerini keseceklerini, sırası geldiğinde Antantın alaşağı edilmesi nasıl kaçınılmazsa, özünde küçük burjuva olan 'Kuvayı-Millîye' partisi için de kaçınılmaz olduğunu çok iyi anlıyorlar. Antant karşıtı isyancı akımın başında bulunan ve Sovyet Rusya'dan daha fazla sırtını dayayacak kimsesi olmayan 'Kuvayı Millîye' önderlerinin devrimin ilk günlerinden başlayarak ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını bütün dünyaya yüksek sesle ilan eden ve sloganlarının hiçbir zaman edimlerinden ayrılmadığını pratikte de kanıtlayan Sovyet Rusya ile birleşme arzusu doğaldır.

Kafkaslarda ve Kafkas-ardında son dönemlerde 'Kuvayı Millîye'nin Sovyet birliklerinin sızmasını kolaylaştıracak uygun koşullar sağlamaya çalıştığını görüyoruz."

Daha sonra Kafkaslarda işbirliğinin nasıl geliştiğine değinen Galiyev, gözlemlerini şöyle bitirmektedir: "Antant ve satılık hükümetiyle birlikte sultana karşı isyancı akımın başını çeken 'Kuvayı Millîye' partisi yöneticileri Türkiye halkı arasında büyük bir otoriteye sahip. Bir de isyancıların 200.000 süngüden oluşan iyi eğitilmiş ve donatılmış orduya sahip olmalarından dolayı günümüzde tüm Anadolu onların elinde."

Galiyev, başka bir çalışmasında Anadolu hareketinin önemini vurguluyordu: Ruslar nasıl ki, kuzey Türklerini yenip, Kazan'ı ele geçirerek doğuya ilerledilerse, Batı Avrupalı emperyalistler de doğuya ilerleyebilmek için güney Türklerinin cesetleri üzerinden geçmek zorundaydılar. Anadolu halkı buna engel oldu: "...Türkiye yaşıyor ve yaşayacaktır. Türkiye, yalnızca kendisi yaşamakla yetinmeyecek ve Avrupa tarafından zorla kopartılmış olan kendi eski parçalarına ve geri kalan tüm Ortadoğu'ya da hayat verecektir" (GALİYEV, 1998d: 54; GALİYEV, 1998a: 19).

Galiyev'in Anadolu hareketiyle ilişkisi bu değerlendirmelerle kalmamıştır. Bolşevik yönetimin tüm doğuya, bu arada emperyalistler tarafından işgal edilen bu coğrafyaya da yayılması için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalarında en önemli yardımcısı Mustafa Suphi'dir. Her yerde olduğu gibi Anadolu'da da yerli Bolşevik hareketlerin, kendi dinamikleriyle iktidara yürümesi ilkesini benimsemiştir. Bolşevik akımı Anadolu'da da iktidara getirme girişimi bir yandan Mustafa Suphi'nin öldürülmesi¹⁵ ve ardından Ankara ile

15 Bolşevik Hükümet Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmesine en hafif deyimle ses çıkartmamıştır ve Ankara Hükümeti ile ilişkilerinde sorun yaratmamıştır. (GÖKAY, 1993: 220-235). Yavuz Aslan daha ileri giderek Mustafa Suphi'nin ölümünün Ankara Hükümeti ve Sovyet liderlerinin işine geldiğini öne sürmektedir (ASLAN, 1997: 376). Halit Kakinç ise en rasyonel açıklamanın İttihatçıların öldürmüş olabileceği iddiası olduğunu savunuyor (KAKINÇ, 1999c: 30-34).

Moskova arasında ilişkilerin kurulması, öte yandan Galiyev'in tasfiyesiyle sona erse de Galiyev'in Mustafa Suphi'yle işbirliği sözü edilmeye değer niteliktedir.¹⁶

IV. GALİYEV VE BOLŞEVİZM

Galiyev'i Galiyev yapan en önemli özelliği onun Bolşevik kimliğidir.¹⁷ Bunu Bolşevik iktidarının Müslüman/Türk coğrafyasında yerleşmesinde gösterdiği gayretten çıkarabiliyoruz. Galiyev'in Marksist ya da sosyalist değil Bolşevik olduğundan söz ederken, bu ayırım özenle yapılmalıdır. Aşağıda, Bolşevik öğretisi çerçevesinde Galiyev'in gündeme getirerek tartıştığı kavramlar ele alındıktan sonra Galiyev'in Bolşevik iktidarla yaptığı işbirliğiyle tasfiyesine yol açan gelişmeler ele alınacaktır.

A. Kavramlar

Başlarken, Galiyev'in diyalektik materyalizme bağlılığı vurgulanmalıdır: "... Bir hususu ilk baştan açıkça söylemeliyiz ki, biz bu meseleye de (tüm diğer meseleler gibi) materyalist dünya görüşü ve materyalist felsefe açısından bakmaktayız. Ayrıca biz, bir devrimci felsefe mektebinin daha radikal olan ve tarihi veya diyalektik materyalizm diye adlandırılan koluna önem veriyoruz" (GALİYEV, 1998c: 39). Galiyev Ekim Devrimi'nin ardından açıkça Bolşeviklerin yanında yer almış ve bunun için çaba harcamıştır. Ona göre Ekim Devrimi'yle birlikte emperyalizmin çöküşü başlamıştır: "...tüm halklar ve hükümetler için de karar anı gelmiştir. İsteseniz de istemeseniz de bu savaşın içinde yer alacaksınız, bilinçli ya da bilinçsiz biçimde 'kızıl' ya da 'beyaz' olacaksınız" (MİRSAİD, 1998: 198; BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995: 156).

"Kızıl" kimliğini açıkça ifade eden Galiyev, böyle olmakla birlikte söz konusu Doğu'da devrim olduğunda Bolşeviklerden ayrılıyordu. Bir kere Doğu toplumlarında Batı'dakine benzer bir proleter sınıftan söz etmek mümkün değildi. Müslümanlar arasında sınıf farklılıkları olmadığı gibi, sömürgeciler

16 Galiyev'in bu konudaki görüşlerini, Mustafa Suphi'nin öldürülmesi üzerine kaleme aldığı makalesinden öğreniyoruz (MİRSAİD, 1998: 335-339; BENNINGSEN/QUELQUEJAY, 1995: 9-15). Galiyev'in Türkiye tarihi açısından başka bir önemi de onun Mustafa Suphi'yle kurduğu yoldaşlıktır. Kakinç'ın değerlendirmesine göre, Galiyev yanlısı Mustafa Suphi (Bakü'deki) Türkiye Komünist Fırkası içerisindeki İttihatçıları tasfiye etmiş ve Partiyeye Galiyev doğrultusunda yön vermiştir: "Söz konusu dönemde (1920-1922, E.T.), Sultan Galiyev Sovyetler Birliği'nin tüm Türk asıllı bölgelerinde etkilidir. İttihatçıların bertaraf edilerek İttihatçı olmayan Türkiye kökenli komünistlerin devreye girmesi konusunda, Neriman Nerimanov ve Azerbaycan Komünist Partisi, Mustafa Suphi'ye büyük bir destek sağlamıştır." (Tarihleri ekledim, çünkü bu sırada SSCB yok. E.T.) (KAKINÇ, 1999c: 30).

17 Zeki Velidi Togan şöyle anıyor Galiyev'i: "Sultangaliyev'in bizden diğer bir farkı: Komünizmi bizim gibi zaruret icabı değil, bizzat buna inanarak intisap etmiş ve samimi olarak din aleyhtarı kesilmiş olması idi" (TOGAN, 1969: 289).

toplumlar arasındaki katmanlar arasında fark gözetmeksizin sömürmekteydi. Bu nedenle tüm sömürge halklar proleterdiler.

Batı toplumlarında bujuvazi/proletarya arasındaki eşitsiz ilişki biçiminde ortaya çıkan kapitalist ekonominin çıkmazı asıl olarak zengin/fakir, zalim/mazlum çelişkisiydi: "...Dünya ticaret yolları, pazarlar ve hammadde kaynakları, küçük istisnalar dışında, Batı halklarının eline geçmiştir... Batı halkları, kendi ulusal kölelik sistemlerini ki feodalizm dönemindeki toprak köleliği sistemi, aslında köle ekonomisi olduğu gibi; kapitalizm döneminde de sınıf baskısı bir tür kölelikten, insanın insan tarafından istismarından başka bir şey değildir- siyah ve sarı kıtalardaki sömürgelerine de taşımış ve bu kölelik sistemine uluslararası bir nitelik kazandırmışlardır."(GALİYEV, 1998c: 41).

Uluslararası topluluğun metropoller ve sömürge/yarı-sömürgeler olarak ikiye ayrıldığını saptayan Galiyev, bu iki grup arasındaki ilişkinin "tam bir kölelik ilişkisi" olduğunu öne sürmektedir (GALİYEV, 1998a: 12). Üretim, tüketim, dolaşım Batı'nın tekelindedir. Doğu'nun sömürsü üzerine kurulan Batı uygarlığı bir yandan da Doğu'nun kendi kültürünü geliştirmesini engellemiştir :

"Bugünün 'özgürlük sever' Amerikasının, 'ilerleme ve teknoloji' şeklindeki 'kozmpolit kültürü' ile birlikte oluşabilmesi için on milyonlarca Amerika ve Afrika yerlisinin telef olması ve İnkaların zengin kültürünün yeryüzünden tamamen silinmesi gerekmiştir. Chicago, New York ve diğer kentlerin mağrur gökdelenleri, insanlık düşmanı plantasyon sahiplerinin işkence ettiği 'Kızılderililer'in ve Zencilerin kemikleri ve İnkaların yakıp yıkılan kentlerinin tüten harabeleri üzerinde inşa edilmiştir.

Kristof Kolomb! Avrupa emperyalistlerinin kalplerine ne kadar da yakındır adı. Avrupalı talancılara Amerika'nın yolunu 'açan' odur; İngiltere, Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya, hepsi de eşit olarak 'yerli' Amerika'nın bu talanına, yıkımına ve silinip süpürülmesine katılmışlar ve onun zararına kapitalist kentlerini ve burjuva kültürlerini dikmişlerdir. Timurlenk'in, Cengiz Han'ın ve diğer Moğol şehzadelerinin Avrupa'ya akınları, tüm yıkıcı gücünün zalimliğine rağmen, Avrupalıların keşfettikleri bu Amerika'da yaptıklarının yanında sönük kalır.." (BENNINGSEN/WİMBUSH, 1995: 161).

"...Batı Avrupa'nın Doğu sömürgelerinin istismar edilen zenginliklerini rakamla ifade edebilsaydik, Batı Avrupa'nın tüm maddi zenginliklerinin % 95'inin, kültürünün ve işçi sınıfı bilincinin temelini oluşturduğunu göreceğiz, ki bunun da kökünde Doğu'nun kanı ve teri vardır. Doğu'ya bu açıdan yaklaşırsak

şunu farkedeceğiz: Doğu öyle bir devrim kazanıdır ki, bu kazan tüm Batı Avrupa'yı devrim içinde boğabilir..."¹⁸

Galiyev, Batı proletaryası ile Doğu proletaryası arasındaki farka işaret ederek, Avrupa toplumunda burjuvazi yerine geçecek proletarya diktatoryasının "insanlığın ezilen kısmının toplumsal yaşamında hiç bir değişiklik getirmeyeceğini" ileri sürmüştür.¹⁹ Batıda iktidarı ele geçiren proletaryanın hangi nedenle sömürüye son vereceği sorusuna yanıt bulamamıştır. Milliyetçiliğin sömürgeci milletlerde "üstün millet", sömürülen milletlerde "eşitlik" iddialarıyla ortaya çıktığından hareketle, "proleter milletlerin" sömürü ilişkisine son vererek eşitliği sağlayabilmesi için Bolşevizme yönelmiştir. Başka bir deyişle, Lenin Bolşevik Devrim için nasıl Marksizmi yorumladıysa, Galiyev de ulusal bağımsızlık için Bolşevizmi yorumlamaya çabalamıştır.

Bu saptamaları yaptıktan sonra kendi önerisini sunmuştur: Dünya devrimine yol açacak tek yol olan "Sömürgeler Devrimi". Batı'da beklenen sosyalist devrimin gerçekleşmemesi açıkça göstermiştir ki, Doğu'yu dışlayan hiç bir tasarım dünya devrimi yolunda başarıya ulaşamayacaktır: "...İnsanlığın yeniden yapılandırılmasının maddî zemini, yalnızca sömürge ve yarı sömürgelerin metropoller üzerindeki diktatoryası aracılığıyla oluşturulabilir. Zira yalnızca bu yol, yerkürenin Batı emperyalizmi tarafından zincirlere vurulmuş olan üretici güçlerinin kurtuluşu ve atılım yapması için gerçek bir teminat sağlayabilir."(GALİYEV, 1998a: 10; GALİYEV, 1998c: 40). Başka bir deyişle Sömürge Devrimi Batı'da sosyalist devrimin başlaması ve bunu bir dünya devrimine dönüştürmesi için ilk ve zorunlu adım olacaktır: "Dünya devriminin bir tek yolu vardır. Biz Doğulu devrimciler, bu yolu gösteriyoruz. Daha net bir şekilde ifade edecek olursak, her şeyden önce Doğu ülkelerini kudretli Avrupa sermayesinden kurtarmak ve bu sermayeyi hammaddeden mahrum bırakmak gerekir... Sovyet hakimiyetinin Avrupa'ya uzanan doğrudan yolu, Doğu dünyasından geçmektedir." (GALİYEV, 1998b: 221-222).

B. İşbirliği

Galiyev 23 Mayıs 1923'te kaleme aldığı "Ben Kimim ?" başlıklı çalışmasına şöyle başlıyor (MİRSAİD, 1998: 446): "Rusya Komünist (bolşevik) Partisi üyesi...

18 Galiyev'in Kasım 1919'da Doğu Halkları Teşkilatı 2. Rusya Kurultayı'nda yaptığı konuşmadan aktaran Atılâ İlhan: (İLHAN, 1999e).

19 "Aralarında en gelişmiş olan İngiliz proletaryası durumunu ele alalım. Eğer İngiltere'de bir devrim başarıya ulaşsa bile, proletarya sömürgeleri tahakküme ve varolan burjuva hükümetinin politikasını izlemeye devam edecektir; çünkü bu sömürgelerin sömürülmesinde çıkarı vardır. Doğulu mazlumun ezilmesini önlemek için, Müslüman kitleleri, bizim ve muhtar olacak bir komünist hareket içinde birleştirmeliyiz" (BENNINGSEN/WIMBUSH, 1995: 64).

Milliyetler Halk Komitesi üyesi... RKP MK Tatar-Başkırt Komünist Örgütü Merkez Komite üyesi... Toprak İşleri Federal Komite Başkanı... VTsİK (Tüm Rusya Merkez Yürütme Kurulu, E.T.) Tarım İşleri ve Tarım Ürünleri Komitesi üyesi..." Yalnızca buradan da anlıyoruz ki, Galiyev devrimden sonra Bolşevik iktidarı içerisinde önemli görevler üstlenmiştir. Özellikle Tataristan'da S. Maksudi önderliğindeki burjuva milliyetçi hareketin tasfiye edilerek Bolşeviklerin iktidara gelmesindeki rolü tartışılmazdır (ENGİN: 117-118).²⁰

Galiyev ve çevresindekilere bakıldığında Sayılğan'ın, "...ilerici Türkler Bolşeviklerin kendilerine asgarî otonomi, azamî bağımsızlık vereceklerine inanarak ihtilale teşkilâtli olarak katılmışlardı" (SAYILGAN, 1966: 43).²¹ değerlendirmesi açıklayıcı görünüyor. Dönemin kargaşa ortamı içerisinde, Beyaz Ordu, Çarlık Rusyası, İşgal ordularının yönetimi gibi alternatifler gözönünde tutulduğunda, Bolşevizme olan eğilim daha anlaşılır olacaktır. Öyle ki, Eylül 1920'de toplanan Bakü Kongresi'nde Enver Paşa, "Yoldaşlar, temin ederim ki, bugünkü Rusya o zaman var olsaydı ve şimdiki hedefleriyle savaşa katılmış bulunsaydı, biz bugün yaptığımız gibi tüm gücümüzle onun yanında yer alırdık" (ATAÖV, 1974: 49) diyebiliyordu.

Ötesinde, Galiyev'in Bolşevizme yaklaşımıyla Lenin'in sömürgeler sorununa yaklaşımı arasında koşutluk vardır. Haziran 1920'de toplanan III. Enternasyonal'in II. Kongresi'nde hazırlanan "Uluslar ve Sömürgeler Komisyonu'nun Raporu"nu sunuş konuşmasına (26 Temmuz 1920) Lenin, "Birincisi, bizim tezlerimizin temel fikri nedir? Ezilen halklarla ezen halklar arasında ayırımın yapılması" sözleriyle başlamıştır (LENİN, 1998b: 208). Bu saptama Galiyev'in zalim/mazlum saptamasıdır. Başka bir deyişle Galiyev Lenin'in bu saptamasına katılmaktadır. Sonra, Galiyev'in "Avrupa'daki olası proleter devrimin Doğu halklarına yarar sağlamayacağı" yönündeki görüşünün de özgün olduğu söylenemez. Aynı toplantıda Britanya Sosyalist Partisi adına konuşan temsilci, "basit bir İngiliz işçisinin, köle haline getirilmiş halklara, İngiliz boyunduruğuna karşı ayaklanmalarında yardımcı olmayı, ihanet saydığını" dile getirmiş ve Lenin de işçi aristokrasisinin sosyalizmin önündeki en büyük tehlike olduğunu öne sürerek bu saptamaya katılmıştır (LENİN, 1998b: 213). Yani, bu noktada da en azından saptama düzeyinde bir oyaşma söz konusudur.

20 Galiyev yalnızca Tataristan'da değil, Müslüman-Türk nüfusun yaşadığı diğer bölgelerde de Bolşeviklerin iktidarı için çaba göstermiştir. Örneğin, Zeki Velidov önderliğindeki Başkırtların Kızıl Ordu yanına geçmesinde doğrudan etkili olmuştur (TOGAN, 1969: 248).

21 Bolşeviklerin milliyetlere kendi kaderlerini tayin hakkı vaatmeleri ve başlangıçta bu yöndeki içtenlikli uygulamaları yalnızca Velidov'u ya da Galiyev'i değil Mustafa Kemal'i de etkiliyordu. Bunu, Dağıstan'ın bağımsızlığının tanınması nedeniyle 5 Ocak 1921'de Lenin'e çektiği telgrafta ve Lenin'in 7 Ocakta verdiği yanıtta açıkça görebiliyoruz (İLERİ, 1994:198-199).

Moskova yönetimi açısından bakıldığında da benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bolşevikler bir yandan Batı'dan gelecek proleter devrimi dörtgözle beklerken, diğer yandan devrimin Doğu'ya yayılması için her türlü girişimi denemişlerdir. Bolşeviklerle İttihatçılar arasındaki işbirliği girişimi bunun en güzel örneklerindedir.²² Bolşeviklerin Doğu'nun yerli komünistleriyle işbirliği de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Galiyev ya da benzeri akımlara Bolşevik iktidarı başlangıçta gözyummuştur. Çünkü, "Bolşevik iktidarın tamamen sağlanmasından önce azınlıkları yabancılaştırmaktan kaçınma arzusu; bu değişikliğe uğramış Marksizmin ve milli komünistlerin dinamizminin gücünün azımsanması; Rus merkez ile sınırlar arasındaki gerçek ilişkilerin belirsizliği; ve Stalin'in fiilen yapacağı gibi, sözcülerini denetleyerek veya saf dışı ederek, merkezkaç milliyetçiliği denetim altına almaya yetecek kadar güçlü kişinin yokluğu" koşulları belirlemiştir. (BENNINGSSEN/WIMBUSH, 1995: 56)²³

Ayşe Rorlich, Kazan Tatarlarıyla Moskova yönetimi arasındaki işbirliğinde *quid pro quo* nitelikten söz ediyor.²⁴ Yani Müslümanlar komünizm, İslam ve milliyetçiliğin ortak yaşamına inanarak Bolşevizme geçici olarak bakarlarken, Moskova yönetimi İslami ve milliyetçi unsurlara sosyalizm yolundaki geçici duraklar olarak bakıp, sonunda merkezi yönetimin kurulacağına inanıyordu.

C. Tasfiye

Öncelikle, tasfiyenin hangi süreç içerisinde gerçekleştiğine bakmak gerekir. Bolşevikler dini/millî akımlara karşı önlemleri daha 1919'da almaya başlamışlardır. Mart 1919'daki 8. Parti Kongresinde Müslüman Teşkilatı Merkez Bürosu'nun adı, Doğu Milletleri Komünist Teşkilatı Merkez Bürosu olarak değiştirilmiştir (YAMAUCHI, 1998: 59). 1920 yazında Türkistan Komünist Partisi ve Müslüman Örgütler Bürosu Rus Komünist Partisi'ne bağlanmıştır. Bunu Bakü Kongresi'nde "Müslüman" sıfatının kaldırılıp, yerine "Doğu halkları" teriminin kullanılması izlemiştir (ROY, 2000: 81). Müslüman/milliyetçi akımlara karşı alınan bu önlemler Bolşevik kimliği ağır basan Galiyev'in çizgisini etkilememiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, Stalin 1921'de RKP'nin X.

22 Rem Kazancyan'ın Bolşeviklerle Jöntürkler arasındaki ilişkilere ait belgeleri derlediği çalışması Türkçe'ye çevrilmiştir. (KAZANCYAN, 2000). Belgeler daha önce de Halit Kakinç'in yorumuyla yayınlanmıştı (KAKINÇ, 1999c: 30-34).

23 "Kazan sosyalist komitesi ve Kırım'dan Türkistan'a kadar olan topraklardaki benzer devrimci gruplar Bolşevikler tarafından... Bolşevik etkisinin yayılması için yararlı örgütler olarak görülüyorlardı. Onlar bu grupların, cari birliklikleri ve ideolojik kusurlarına bakılmaksızın, yol arkadaşlarını geçici müttefiklerini 'bolşevikleştireceklerine', gerçek Marksizm okulları olduklarına inanıyorlardı." (BENNINGSSEN/WIMBUSH, 1995: 38).

24 *quid pro quo*: Karşılık, bedel, ikame, bir şey karşılığında alınan ya da verilen şey (RORLICH, 2000: 274-275).

Kongresi'ne sunduğu raporda yoldaşlarını "... Doğuda kendini panislamizm, turancılık gibi akımlarla deyimleyen... yerli milliyetçilik sapması"na karşı uyarmıştır (STALİN, 1990: 120). 17-25 Nisan 1923'te toplanan XII. Parti Kongresi'nde Stalin'in Galiyev karşıtlığı açıkça su yüzüne çıkmıştır. Stalin, Kongre'ye sunduğu raporda "ulusal sorunun yeni bir konuş biçiminden sözedilebileceğine" işaret etmiştir (STALİN, 1990: 170): "Ulusal sorunu bir kez daha koyacağız, çünkü ulusal ve uluslararası koşullar değişiyor" (STALİN, 1990: 190). Tartışmayı kapama konuşmasında Stalin, Büyük-Rus şovenizmiyle savaş kadar, yerli şovenizmlerle de savaşımın gerekliliğinin altını çizmiştir (STALİN, 1990: 194-197). Bolşevikler ve özellikle de Stalin, milliyetlere özgürlük ilkesini ancak proletaryanın yararına olduğu zaman kabul etmişlerdir. Ardından, Galiyev 4 Mayıs 1923'te tutuklanarak 10 Mayıs'ta Parti'den ihraç edilmiş, Galiyevciliğin yargılandığı RKP(b) Merkez Komitesi'nin genişletilmiş 4. toplantısında (9-12 Haziran 1923) Galiyev'in milliyetçiliği ağır şekilde eleştirilmiştir.²⁵ Galiyev açıkça "karşı-devrimci" ilân edilerek, "Galiyevcilik" SSCB tarihinin bundan sonraki sayfalarında milliyetçi/dinci sapma anlamına gelmiştir.²⁶

Stalin 10 Haziranda toplantıda yaptığı "Sultan Galiyev Sorunu" başlıklı konuşmasında Galiyev'i Basmacılarla işbirliği yapmakla suçlamış ve ilişkilerini açıkça koparmıştır. Galiyev'in yazmış olduğunu ileri sürdüğü iki ihanet mektubu bardağı taşıran son damla olmuştur (STALİN, 1990: 198-207):²⁷ "Ama her şeyin bir sınırı vardır ve Sultan Galiyev komünist saflardan, basmaçların saflarına geçtiği anda, bu sınırı aşmış oldu. Türk elçisini, Partimizin Merkez Komitesinden makbul sayması bunu gösterir... Eğer Sultan Galiyev, pantürkizm ve panislamizmin ideolojik alanında kalsaydı, bu, o kadar büyük kötülük sayılmazdı;..." Galiyev 1923 ilkbaharında Ufa'daki Başkırt komünistlere yazdığı gizli mektupta şöyle diyordu: "Merkez hükümetini iyice bildiğim için sizi katiyetle temin ederim ki, bu hükümetin Rus olmayan milliyetlere karşı güttüğü siyaset, Velikorusların eski emperyalist siyasetinden katiyen farklı değildir. 1917'de verilen vaatler gerçekleştirilmemiştir. Buna göre de biz, yakın gelecekteki kongrelerde, müşterek bir cephe kurmak ve kendi menfaatlerimizi savunmak için Kazak Türkleri ve Türkistanlılarla birleşmeliyiz." (ENGİN: 118).

25 Tartışmalar sırasında Şamigulov Galiyev için şöyle sözler sarf ediyordu: "Kamburu kabir düzeltir" diyen Rus atasözünü unutmayalım. Milliyetçiden komünist olmaz." (KAKINÇ, 1998b: 2). Galiyev'e itibarı 1990'da iade edildi (İLHAN, 2000h).

26 Tataristan Komünist Partisi Bölge Komitesi Bürosu Ekim 1929'da Sultangaliyevizm hakkında bir karar almıştır. 1928'de Galiyev'in tutuklanmasının ardından alınan bu kararda Sultangaliyevizm burjuva milliyetçisi olmakla, karşı-devrimcilerle işbirliği yapmakla, Parti içinde Parti karşıtı çalışmalar yürüterek fraksiyonculuk yapmakla suçlanmıştır (STMA: 167-168).

27 Toplantıda Galiyev'i savunan Hocanov ve İbramov da, "bugünkü Türkistan'la, çarlık zamanının Türkistan'ı arasında bir fark olmadığını, ancak tabelanın değiştiğini, Türkistan'ın çarlık zamanındaki durumda kaldığını" dile getirmişler ve bu, Stalin'i ziyadesiyle kızdırmıştır (STALİN, 1990: 203).

İkinci olarak, bu tasfiyenin nedenleri üzerinde durulmalıdır. Sovyet hükümetinin Galiyev'in komünizmi yerel koşullara uyumlama girişimine neden izin vermediğini sorgulayan Bennigsen şu sonuçlara ulaşıyor (BENNİGSEN, 1958: 409): Herşeyden önce ideolojik neden: Bolşevikler Batı eğitimi almışlardı ve proletaryayı desteklemeyen hiçbir devrimci hareketten çıkar beklemiyorlardı. Sonra ekonomik: Kızıl Ordunun çevreyi yeniden fethetmesi gerekiyordu. Müslümanlar için devrim Rusların yaptığı bir şeydi ve Rusların varlığını hatırlatıyordu. Ve siyasal: Devrim tüm doğuya yayılırdı Ruslar denetimi kaybedebilirlerdi. Bütün bunların yanında bir de Stalin'in uzlaşmazlığı vardı ki, bu Lenin dışında tüm liderlerle söz konusuydu.

Ayrıca, Galiyev'in tasfiyesine SSCB'nin kuruluşunun (30 Aralık 1922) ardından başlanması rastlantı değildir. SSCB'nin kurulmasıyla en azından Moskova açısından devletin örgütlenme modeli artık tartışma konusu olmaktan çıkmıştır. Turan Devleti'ni savunan Galiyev ise doğrudan muhalif konuma düşmüştür. Yine, tasfiyeyle "tek ülkede sosyalizmin inşası"na geçilmesi (başka bir deyişle Doğu'da devrimin terk edilmesi) arasında da bağlar vardır. Son olarak, 6 Mart 1923'te Lenin'in üçüncü kez kriz geçirerek siyasetten ayrılmasının da tasfiye sürecinde etkisinden söz edilebilir.²⁸

Tasfiyeye bir de Galiyev açısından bakmak yararlı olacaktır. Pek çok konuda Batılı ve bu arada Bolşevik komünistlerden ayrılan Galiyev'in bu ayrılığı için temelinde yatıyordu: "... bizim diyalektik, daha doğrusu enerjetik materyalizm mektebine mensubiyetimiz; bu mektebin Batı Avrupalı temsilcilerini (Marksist veya komünist denilenleri) körü körüne taklit etmemiz ve onların bu mektebin ürünü bildikleri veya öyle takdim ettikleri herşeyi körü körüne kopya etmemiz anlamına gelmez" (GALİYEV, 1998c: 40). Galiyev "Doğu"nun içinden "Doğu" tanımı yaparak, Doğuda devrime giden yolu bulmaya çabalamış, bunun için öneriler sunmuştur (KAYMAK, 1993: 137-139). Devrimin önderlerinden ayrıldığı noktalardan biri de bu olmuştur. Çünkü Lenin Batı'dan gelecek proleter devrim muştusuna bel bağlarken, iktidarı ele geçiren Stalin artık hiçbir yerden hiçbir beklentisi olmaksızın yeni bir devlet kurmuştur.

Zekeriya Sertel'in deyimiyle, "devrimci devrimi yapıncaya kadar devrimcidir. Ama bir kez devrim oldu mu, artık elde ettiği başarıyı bozmamak

28 1921 yazından başlayarak sağlık sorunları nedeniyle "özerkleştirme" sorununda "ihmkâr" davrandığını itiraf eden Lenin, özellikle Gürcistan'da şiddete başvuran yönetimi eleştirmiş ve son dönemde milliyetler sorununa yaklaşımda Stalin'le yollarını ayırmıştır. "Stalin'in aceleciliği ve katıksız yönetim sevdası"ndan söz eden, onu "Büyük-Rus zorbası" olarak tanımlayan ve "bütün bu halis Büyük-Rus milliyetçi seferberliğin siyasal sorumluluğu, elbette, Stalin'in ve Derjinski'nin sırtına yüklenmelidir" sözleriyle Stalin'i açıkça suçlayan (LENİN, 1998b: 214-219) Lenin'in iktidardan uzaklaşması hiç kuşkusuz diğer önderler gibi Galiyev'in tasfiyesinde de önemli bir etken olmuştur.

için tutucu olur" (SERTEL, 1993: 224). Galiyev de, Rus Bolşeviklerini sosyalist devrime ihanet etmekle ve bürokratik devlet kapitalizmi kurmakla suçlamıştır (BENNİGSEN, 1958: 402): "Rusya artık devrim yolunda ileri gidemez ama Marksizmi de ne daha fazla inkar edebilir, ne de devrim öncesi durumlarına geri dönebilir. Önünde sadece bir tek yol kalıyor, yavaşça sağa doğru kaymak, böylelikle sağcı bir rejime zemin hazırlamak... gelişmesini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği formülü altında devam ettirmekte olan eski Rusya çok fazla süremez. Sovyet Rusya geçici bir geçiş olgusudur." (GÜRSES, 1997: 102).²⁹ Parti karşıtı edimlerle, devlet sırrını açık etmekle ve Müslüman Doğu'da Sovyet karşıtı edimlerle suçlanan Galiyev Merkezî Denetleme Kurulu üyeleri Stalin ve Trotski'ye 23 Mayıs 1923'te yazdığı mektupta "devrimci ve komünist olduğunu" anlatmaya çalışmış ve Moskova yönetiminin yaptığı yanlışları dile getirmiştir.³⁰

V. GALİYEV TARTIŞMALARI

Sultan Galiyev'in yukarıda özetlenmeye çalışılan düşünce ve edimleri Orta Asya Müslüman/Türk halklarının dününden bugüne, Ekim Devrimi'nin

29 "Bugün SSCB adı altında yeniden kurulmuş olan Rusya, uzun ömürlü değildir. Geçici ve muvakkat bir şeydir." (GALİYEV, 1998a: 20; GALİYEV, 1998d: 55).

30 "... Ezilmiş bir halkın evladıyım... Evet... Devrimciydim, devrimin kuluydum... Devrimin ilk günlerinde kendimi özgür hissettim. Ama, sonrasında ne zaman bana: "Sen kulsun, biz sana güvenmiyoruz" dendi -ki bu Ekim devriminin üçüncü yılıydı- kendimi kul hissettim. Bekledim, ne zaman güvenecekler bana diye... Bana dediler ki, git... Ben kaldım... Kul olarak kalmadım... Devrimci olarak kalmak ve ölmek istiyorum. ÖYLEYSE NEDEN MUHALEFETE DÜŞTÜM? Öyleyse son dönemdeki tutumların neyle açıklanacak? Açık ki hoşnutsuzluğumla. Neden? Çeka'nın ulusal sorunda yanlış tutumundan. Neyle ifadesini buluyor? Ulusal ve sömürge sorunlarının devrim için önemini yeterince anlamama ve buradan ortaya çıkan büyük Rus şovenizmine yeterince güçlü karşı koymamaya. Neyle ortaya çıkıyor? Ulusal cumhuriyetlerde ve bölgelerde yanlış örgütlenme çalışmalarında: Cumhuriyetlerin merkezi Rus bölümüyle aralarındaki sömürge konularını muhafaza ederek. Bu birincisi. İkincisi, Batı Avrupa proletaryasının uluslararası toplumsal devrimdeki rolünü abartıp, sömürgelerdeki ulusal-devrimci, daha doğrusu özgürlük akımlarının rolünü küçümseyerek. Bana göre, sömürge ve yarı-sömürgelerdeki özgürlükçü akımlarla metropollerdeki devrimci işçi akımları arasında sıkı bir bağ vardır ve ayrılmaz ve yalnızca bu ikisi arasındaki uyumlu birlik uluslararası toplumsal devrimin başarıyla gerçekleşmesini sağlayacaktır. Birincisi, yalnızca Batı Avrupa proletaryasının dünya burjuvazisine karşı mutlak zafer için yeterli güce sahip olduğu ve ikincisi bu kadar olgunlaştığı yanlış düşüncelerinden. Batı Avrupa proletaryasının dünya burjuvazisinin yenilgiye uğratılması için yeterince güçlü olduğunu sanmak neden mümkün değildir? Çünkü dünya burjuvazisi yalnızca Batı Avrupalı değil, uluslararasıdır, dünya ölçeğindedir ve onun yenilgi için yalnızca yığınsal sömürüye muhalefet (proletarya) düzeyinde değil, ulusal-sınıfsal muhalefet (sömürgelerin devrimci enerjisi) düzeyinde de olmalıdır..." Galiyev bu mektubunda devrimin doğuya ihracının durdurulmasından (Mustafa Suphi'nin öldürülmesine göz yumarak Ankara ile ilişkilerin kurulması gibi örnekler vererek) Ankara'yla olan ilişkilerine ve milliyetçilik anlayışının hangi temelde olduğuna ilişkin pek çok konuda kendisini savunurken Rus Bolşeviklerini eleştirmektedir (MİRSAID, 1998: 446-509).

neliğinden, SSCB'de milliyetler sorununa, Anadolu'da komünist akımlardan TKP'ye pek çok konuda tartışmalara yol açmıştır; günümüzde bu tartışmalar çeşitlenerek yoğunlaşmaktadır. SSCB henüz varlığını sürdürürken de Galiyev üzerine kafa yorarak söz söyleyenler olmuştur.³¹ Ama, SSCB'nin yıkılışının ardından, geçmişi sorgulama ve geleceğe ışık tutma kaygılarıyla Sultan Galiyev üzerine yapılan çalışmalarda gözle görülür bir artış söz konusudur.³² Aşağıda bu tartışmalar özetlenmeye çalışılacaktır.

Tartışmaların biri uluslararası ve diğeri ulusal olmak üzere iki noktada odaklandığından söz edilebilir: Birincisi, günümüzde kendisini Kuzey/Güney ayrımı biçiminde gösteren uluslararası sistemdeki eşitsiz yapıya Galiyev'in yaklaşımı; ikincisi, Galiyev'in "ulusal sol" üzerine görüşlerinin Türkiye'ye uygulanabilirliği.

Birincisinden başlarsak, Attilâ İlhan, Doğu Bloku'nun da kapitalist sisteme eklenmesinin ardından, gerçek çelişki olan zalimler/mazlumlar (Kuzey/Güney) çelişkinin 21. yüzyılda daha açık ve net ortaya çıktığına işaret ediyor ve soruyor: "Yeryüzündeki büyük sosyal/ekonomik çelişki, (Batılı: liberal/kapitalist) zalimlerle (Doğulu: sömürge, yarı ya da gizli sömürge) mazlumlar arasındadır ! XX. yy'ın -tahminler hilâfına- bir sosyalist dünya devrimi yüzyılı değil; üstüste ulusal kurtuluş savaşları yüzyılı olması; *Sultan Galiyefi* olduğu kadar, bunu öngörmüş olan *Mustafa Kemal*'i de haklı çıkarmamış mıdır ?" (İLHAN, 1997b; İLHAN, 2000i: 150).³³ İlhan'a göre, Galiyev'in bu önemli ve geçerli saptaması, onun Batı Avrupa'da gerçekleşmesi beklenen proleter devrime çekinse yaklaşımını da belirlemiştir: "Lenin de yanıldı, Trotski de! Avrupa, yani dünya sömürgesinin metropolü -düzenden şikayetçi değildi- ve artık Batılı işçi sınıflarının, 'zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri vardı': Dünya Devrimi, onların sömürge rantından aldıkları payı, yokedebilirdi: II Enternasyonel -ki İşçi Enternasyoneli'dir- Moskova'ya yüz vermedi; bu vahim gerçeği, bir tek Tatar devrimci Galiyef görebilmiştir." (İLHAN, 2000g)

31 Doğan Avcıoğlu, Kemal Tahir, Cemil Meriç, Selahattin Hilav, Attilâ İlhan, Nurer Uğurlu, A.B. Kafaoglu, Yalçın Küçük ve Fikret Başkaya'nın görüşleri, "Türkiye'de Sultan Galiyev" başlıklı ek halinde derlenmiştir: (BENNİGSEN/QUELQUEJAY, 1995: 349-385).

32 Bu artışın yanı sıra, Galiyev üzerine kafa yoranlar arasında en çarpıcı görüşleri ortaya atan isim Attilâ İlhan'dır. Bunda, konu üzerine uzun süredir yazıyor olmasının yanında, Galiyev'in varsayımlarını geçtiğimiz yüzyıl, günümüz ve gelecekle ilişkilendirerek süzgeçten geçirmesinin payı büyüktür. İlhan'ın görüşlerine katılsın katılmasın bu konuda ona atıf yapmayan bir çalışma neredeyse yoktur. Süre giden tartışmalar bu çalışmada da Attilâ İlhan odaklı olmaktan kurtulamamıştır. Ama, bu durum çalışmanın "öznelliğinden" değil, İlhan'ın konu üzerinde yadsınamaz "ağırlığından" kaynaklanmaktadır.

33 Sultan Galiyev'in kuramının karışık, çelişik ve tamamlanmamış olduğunu teslim eden Bennigsen, bunu sömürgelerde devrimci süreci tanımlama girişimi olduğunu öne sürmektedir. Ona göre Galiyev'in doktrini Marksizmin "mazlumun zalimden öcalacağı" düşüncesine dayanmaktadır (BENNİGSEN, 1958: 400-401).

Galiyev'in düşüncelerini bu zalim/mazlum ayırımına oturttuğunu savunan yazarlara göre, Galiyev bu ayrımı yapmakla kalmaz, ayrımın ortadan kaldırılmasını ve sömürüye son verilmesini istemektedir. Bolşevizmden yola çıkan Galiyev, bunu Asyalı tarım toplumlarının gereklerine uyarlamıştır.³⁴ Hasan Basri Gürses'e göre, "Sultan Galiyev'in üç büyük ideali vardı ve bunlar adeta bütünleşmiş, içiçe geçmiş bir sentez gibiydi. *Birincisi*, Türk-İslam dünyasının birliği; *ikincisi*, bütün üçüncü dünyanın sömürülen ve ezilen mazlum halklarının birliği; *üçüncüsü* ise emperyalist kapitalizmin tahakkümünden ve sömürsünden kurtulmuş bir insanlıktır" (GÜRSES, 1997: 107). Oysa ki, Galiyev üçüncüyü amaçlamış, genelde ikincisi ve özelde de ilki olmaksızın buna ulaşılamayacağını öngörmüştü.

Buradan başka bir noktaya, Galiyev'in Üçüncü Dünya'daki bağımsızlık akımlarına ve İslam sosyalizmi girişimlerine esin kaynağı olduğu yorumlarına gelinmektedir. Japon araştırmacı Yamauchi'nin yorumuna göre, "Sultan Galiyev, Tatar bir müslüman ve ulusal komünist olup, İslam sosyalizminin özelliklerini vurgulayan, Avrupa'da yaygın olan sınıfsal mücadele ve proletarya diktatörlüğü ile ilgili klâsik marksist teoriyi değiştirmeye kalkan ve 'Üçüncü Dünya'ya önem veren ilk Asyalı sosyalist'tir (YAMAUCHI, 1998: 47). Galiyev'i izleyen 1960'ların Arap sosyalistleri benzer noktalarda Marksist-Leninist öğretilerden ve Stalinist uygulamadan uzaklaşmışlardır: Sınıf kavgası ve proletarya diktatörlüğü reddedilmiş, dinin toplumsal rolü gözardı edilmemiştir (ENGİN: 91-92, 111).³⁵ Bennigsen, Üçüncü Dünya'nın bağımsızlık akımları için SSCB'den daha çok Pekin'in odak haline gelmesini Bolşeviklerin Galiyev'e (doğulu tarım toplumlarına) uyguladığı politikaya dayandırmaktadır (BENNIGSEN, 1958: 412). Bunun ayırđına varan SSCB, Stalin sonrasında Üçüncü Dünya'ya karşı politikasını gözden geçirerek, "komünizmin önderliğini" Çin'e kaptırmamak kaygısıyla sosyalizme giden değişik yolların varlığının kabul etmiştir ki, bu da Galiyev'in haklılığını göstermiştir. Bennigsen'e göre, 1950'lerde 1920'lerde yaşanan ikilem yeniden ortaya çıkmıştır: (Rusların önderliğini sarsmak pahasına) Devrim Doğu'ya yayılacak mı yayılmayacak mı?

34 "Galiyev'in en orjinal görüşü ise, batı endüstrisine karşı meydana gelmiş Marxist teoriden başlayarak, onu değişikliğe uğratması, daha başka bir ifade ile, Asyalılaştırması ve Asyanın ihtiyaçlarına, bilhassa ziraatla uğraşan bir cemiyete göre düzenliyerek tatbiki kalkmasıdır." (SAYILGAN, 1966: 40).

35 Galiyev'in proletarya diktatörlüğünün reddi ve iktidarın barışçı yollarla ele geçirilmesinin olanaklı görülmesi noktalarında Avrupa tipi komünistlikle suçlanmasına (Bunu bir suçlama değil, ama bir saptama olarak Mahabay Engin de yapıyor) (ENGİN: 91, 119) Attilâ İlhan, bunların sosyalizmin değil, Moskova'nın yanlışı olduğu noktalarında yanıt veriyor. Hem "proletarya diktatörlüğü" nün Paris Komününden yola çıkarak kapitalist devletle karıştırılmaması gerekliliğini, hem de işçilerin önderler aracılığıyla değil, kendileri bizzat ve koşullar uygun olduğunda barışçı yollardan siyasal iktidarı ele geçirebileceklerini Marx ve Engels'ten alıntılarla ortaya koyuyor (İLHAN, 2000i: 125-132).

(BENNİGSEN, 1958: 414). Bu açıdan bakarak, Sultangaliyevizmi "komünizmin" bir yorumu ve 1948'de Tito'nun Kominform'dan çıkışı, 1957'de Mao'nun "bırakınız yüz çiçek açsın" politikası, 1960'larda Enver Hoca'nun izlediği politikalar gibi SSCB'den ayrı komünizm girişimlerinin öncüsü olarak değerlendirenler de vardır (ENGİN: 90).³⁶

Attilâ İlhan, benzer bir yaklaşımla emperyalizm karşıtı Anadolu hareketinin Galiyevizimle aynı değerleri paylaştığını, mazlum halkların zalimlere karşı savaşında örnek olduğunu öne sürerek Galiyev-Mustafa Kemal çizgilerini birleştirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken Mustafa Kemal'in şu sözlerini örnek olarak verir: "...Şark'tan şimdi doğacak olan güneşe bakınız! Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan, bütün Doğu milletlerinin de uyanışlarını öyle görüyorum. Bağımsızlık ve özgürlüğüne kavuşacak olan kardeş milletler vardır. Onların yeniden doğuşu, kuşkusuz ki ilerlemeye ve refaha doğru olacaktır... Sömürgecilik ve emperyalizm yeryüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk, din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir uyum ve işbirliği çağı egemen olacaktır" (İLHAN, 1998d). İlhan, Mustafa Kemal'in bu (örnek olma) sorumluluğun ayırında olduğunu ve gereğini yerine getirdiğini şu sözleriyle gösterir: "...Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk biterdi. Türkiye büyük ve önemli bir çaba harcıyor. Çünkü savunduğu bütün 'Mazlum Milletler'in, bütün Doğu'nun davasıdır..." (İLHAN, 1999e).

İkincisi, yine Attilâ İlhan Galiyev'den ders çıkararak, sosyalist solun önüne "ortaklaşa geçmişine bütünüyle sahip çıkma" ve "diyalektik metotta mütabakat ve onu uygulayarak 'ulusal' bir 'sosyalist' Türkiye modeli geliştirebilme" ödevlerini koymaktadır (İLHAN, 2000i: 86). Ama, Galiyev tipi ulusal sol İslam dinini dışlamamaktadır ve ırkçı olmamakla birlikte milliyetçi unsurları içerisinde barındırmaktadır. Burada tartışma çetrefillense de İlhan için her şey çok açıktır. Tam da, Türkiye'de sosyalist, komünist, Türkçü ve İslamcıların emperyalizm karşıtlığında bir araya gelmelerini önermektedir (İLHAN, 1997a: 36-37): "...Ben başından beri neden Sultan Galiyev de ısrar ediyorum ? Çünkü Sultan Galiyev bir bileşkedir, Türkçülükle komünistliğin bir bileşkesidir." (İLHAN, 2000i: 37). İlhan'a göre bu, her şeyden önce tarihsel açıdan böyledir. Bakü'de kurulan ilk TKP'nin programında İslam dininin sosyalizme taban oluşturulduğu ileri sürülmüş, sosyalizmin bütün dünya yerine yalnız Türkiye'de kurulması amaçlanmıştır. Üstelik, Anadolu'daki Yeşil Ordu'yla Galiyev'in Kazan'daki girişimleri arasında bir paralellik söz konusu olduğu gibi, 'Yeşil' o tarihte, 'şeriat' gericiliğinin değil, Müslüman tabanlı komünistliğin

36 Yeni Hayat dergisi yazarı, *Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev* isimli kitabın yazarı Oğuz Şaban Durmazı, Şevket Süreyya Aydemir'le Mustafa Suphi'nin de Galiyev çizgisinde olduklarına değinerek ekliyor: "...Mao'nun dahi Sultan Galiyev'in talebesi olduğunu söyleyebilirim." (ÖZGAN/OĞUZ, 2000: 12).

renge"dir (İLHAN, 2000i: 82). Yine, 1960'lardaki YÖN hareketi İlhan tarafından ulusal sosyalizmi inşa girişimi olarak değerlendirilmektedir (İLHAN, 1999f).

Attilâ İlhan Mollanur Vahidov ve Mirsaid Sultan Galiyev'in başını çektiği Çarlık Rusyası'ndaki 'Ceditçi' Müslüman Türkleri Müslüman ve Türk toplumlara özgün sosyalist 'sentez' girişimi biçiminde tanımlarken, laik niteliklerini öne çıkarmaktadır (İLHAN, 2000i: 85): "...Rusya'daki Cedit'ler de hem laik, hem de 'halkçı'ydı (Narodnik), ne var ki Pan-slavizm'e başkaldırmışlardı, ulusal kurtuluş projeksiyonu içindeydiler. (İLHAN, 2000i: 135).

Galiyev'in milliyetçiliğini de savunan İlhan, "Türkçülük" ve "İslamcı Pan Türkizm" ya da Soğuk Savaş dönemindeki "ülkücülük" arasındaki farka işaret etmektedir. Buna göre "...Türkçü'nün tabanı Rusya'daki 'Cedit' hareketidir..." (İLHAN, 2000i: 141). Çarlık Rusyasının baskısı ve emperyalizmiyle işbirliği içindeki irticaya karşı, laik ve ulusal bir zemine oturan bu hareket, "...Gaspirinskiy'den Molla Nur Vahidov'a, Validov'tan Sultan Galiyev'e, Mustafa Kemal'den Ziya Gökalp'e, Mustafa Suphi'den Şevket Süreyya'ya, Türklerin 'tam bağımsızlık'çı anti-emperyalist halk cephesiydi" (İLHAN, 2000i: 141). Buradan hareketle İlhan İkinci Dünya Savaşı'ndaki (Almanya tarafından kullanılan) ırkçı/Turancı, Soğuk Savaş dönemindeki (ABD tarafından kullanılan) ülkücü hareketin SSCB'nin dağılmasının ardından sorgulanmaya başladığının altını çizerek MHP içerisindeki bu sorgulamaya şapka çıkararak "herşeyden ve herkesten önce, anti-emperyalist, laik ve tam bağımsız Kemalistlerin ve sosyalistlerin" bu gelişmeyi değerlendirmeleri gerektiğinin altını çizmektedir (İLHAN, 2000i: 144,146). İlhan, daha da ileri giderek Bakü Kongresi'nde Mustafa Suphi ile Zeki Velidov'un [Togan] işbirliği örneğini vererek 21. yüzyılda "Türkçü/Devrimci Diyaloğu"nu yeniden sorgulamaktadır (İLHAN, 2000i: 153-156).

Kısaca, Attilâ İlhan Galiyev modeli ulusal sol projesi sunmaktadır: "O, *Sovyet Devrim'i*'nin çalkantısı ortasında, üç şeyi birden gerçekleştirmeye çalışmıştı: *tam bağımsızlık, ulusal demokratik devrim, sosyalist devrim*; üstelik bunu, Türklüğün tarihi gelişmesini ve toplumsal yapısını göz önünde tutarak, tasarlamış !" (İLHAN, 1998c). Bunu yaparken, enternasyonalizm söz konusu olduğunda da Galiyev'le omuz omuza durmaktadır: "...Peki ya, sosyalizmin 'enternasyonallığı' dersiniz; cevap kolay, ona hayır diyen kim? Yalnız, sosyalizmin enternasyonallığı, 'mazlumların küreselleşmesi'dir, 'zalimlerin' değil !" (İLHAN, 2000i: 124).

Attilâ İlhan tarafından ortaya atılan bu Galiyev yorumu bazı noktalarda eleştiriye uğramıştır. Birincisi, İlhan'ın öne sürdüğü ve bazı milliyetçi yazarlarca (Arslan Bulut, Mustafa Özel, Hakan Reyhan gibi) benimsenen, Kuvvayı Milliye hareketinde kimliğini bulduğu savunulan toplumcu-milliyetçi ya da Türkçü-

devrimci işbirliği "Üçüncü Dünya milliyetçiliği ve devlet kurucu devrimciliğidir." (İNSEL, 1998: 156). Türkiye'de yeniden yaratılmaya çalışılan bu "devletçi milliyetçilik" in kanlı diktatörlüklere ya da faşizme kaymasının önündeki tek engel, Osmanlı'dan kalan kozmopolit (çok dilli, çok dinli, çok kültürlü) yapıdır. Bu, devletçi milliyetçilik tam da bu nedenle Türkiye'deki Türk olmayan unsurları yok sayar ve kullandığı terminolojiyle birlikte ulusalcı-toplumculuğa (nasyonalist sosyalizme) kayma tehlikesini barındırır.

İkincisi, İlhan'ın sözünü ettiği (Gasprinski'den Vahidov'a, Galiyev'den Mustafa Kemal'e, oradan Ziya Gökalp'e) "ulusal cephe" tarihte hiç bir zaman var olmamıştır. Orta Asya'da Bolşevik iktidarın kurulması aşamasında da tek bir milliyetçilik yoktur. Yerel milliyetçilikler vardır ve çıkarları doğrultusunda diğer güçlerle kısa süreli ittifaklar yapmışlardır (ZİLELİ, 1998: 154-5).

Üçüncüsü, Galiyev ile Mustafa Kemal arasında kurulmaya çalışılan benzerlik zorlamadır. Aralarındaki fark, Galiyevizm'in tanımından ortaya çıkmaktadır: Galiyevizm, 1) Rus sömürgeciliğinin baskısı altında ezilen Türk kökenli halkların sömürge karşıtı ve sosyalist eğilimli akımıdır, 2) Rus merkezietçiliğinin karşısında ademi merkezietçi bir akımdır, 3) Kurumsallaşma (stabilizasyon) eğilimi karşısında sürekli sömürge devrimini savunan bir akımdır (ZİLELİ, 1998: 159-160). Rus sömürgeciliği altında ezilen Türk halklarının milliyetçiliğiyle, Osmanlı'nın devamı olan Türkiye'deki egemen milliyetçilik aynı kefeğe konamaz. Bu noktada İlhan emperyalizm karşısında mazlum Türk milliyetçiliğinden söz ederken Zileli Anadolu'daki diğer halkları ezen Türk milliyetçiliğine işaret etmektedir. Sonra, Mustafa Kemal merkezi bir devleti amaçlayıp, merkez karşıtı akımları bastırarak bunu inşa ederken, Galiyev merkezi Moskova yönetimine karşı çıkmıştır. Yine, Misakı Milli gibi sınırlı bir amaç edinerek, bu amaca ulaşmak için Kafkaslarda Bolşeviklerle işbirliği yapabilmiş Mustafa Kemal'le "sürekli sömürge devrimi"ne yönelmiş Galiyev'in benzeşmesi mümkün gözükmemektedir.

Zileli bu Galiyevizm tanımından yola çıkarak "Türk sömürgeci devletini Kafkaslar ve Orta Asya'ya yaymak" gibi yayılmacı bir ideolojiye sahip "ulusal cephecilerin" Galiyevci olamayacağını öne sürmektedir (ZİLELİ, 1998: 160). Üstelik, Galiyevcilik'in de İlhan'ın sözünü ettiği gibi ne İslamcılarla, ne Türkçülerle ne de komünistlerle mutabakat halinde olmadığıın altını çizmektedir (ZİLELİ, 1998: 161).

Başka bir eleştiri, Galiyev'in SSCB'den ayrı sosyalist akımların öncüsü olduğu saptamasına gelmektedir. Gültekin, Mao Zedung, Ho Şi Minh, Che Guevara gibi sosyalist önderlerin Galiyev'le karşılaştırılmayacağını öne sürmektedir. Ortaya "bilimsel sosyalist"lik ölçütünü atan Gültekin, Galiyev'in ancak "emperyalist ülkelerin tüm ezilen dünyayı din, mezhep ve milliyet ayrılıklarını ve çatışmalarını kullanarak parçalama politikası çerçevesinde ele

alırsak anlayabiliriz" demektedir (GÜLTEKİN, 1999: 118). Gültekin, Galiyev araştırmalarının SSCB'yi yıkmayı amaç edinmiş ABD kuruluşları tarafından finanse edildiğini ve günümüzde sürdürülen biçimiyle Yeni Dünya Düzeni'ni dayatma ve Avrasya'yı sömürgeleştirme araçlarından biri olduğunu saptarken, Galiyev'i de hiç bir zaman Marksist olmayan, Sovyetlere karşı illegal faaliyetler yürüten, emperyalizmin işbirlikçisi, Turan sevdası peşinden koşan bir pan-Turanist ve Türk-İslam sentezinin öncülü olarak tanımlamaktadır (GÜLTEKİN, 1999: 51-116).

SONUÇ

Mirsaid Sultan Galiyev 20. yüzyıla damgasını vuran Ekim Devrimi'nin "renkli" simalarından biridir. Çarlık Rusyasındaki Müslüman halkları önemseyişi, Türklük/Tatarlık kimliğini öne çıkararak Bolşevik devrim için verdiği savaşım, devrimin ardından kurulan SSCB'nin yıkılmasıyla yeniden ele alınarak değerlendirilmektedir. Feodal üretimden sanayi üretimine proleter devrimle geçen Rusya, bugün üretim biçiminin ve buna bağlı olarak tüm toplumsal yapıların yeniden biçimlendiği bir ortamda yarınu kurmak için dününü sorgulamaktadır. Benzer durum Türkiye için de geçerlidir. Yüzyılın başında sanayi toplumuna ayak uyduramayıp, milliyetçi akımların parçalayıcı etkisine karşı koyamayarak dağılan Osmanlı'nun yerine geçen Türkiye Cumhuriyeti de endüstri devriminin ürünü olarak çıkmıştır ortaya. Yeni bir yüzyıla gelindiğinde yaşanan değişim tüm değerlerin sorgulanmasına yol açmaktadır.

Sultan Galiyev üzerine yürütülen tartışmalar Galiyev'e atfedilen Müslüman, milliyetçi ve Bolşevik kimlikler üzerinden yürütülmektedir. Türkiye'de, ulusal solun özgünlüğü, milliyetçilerin Türklüğü ve aşırı dincilerin Müslümanlıkları sorgulanırken geçmiş ve gelenekler yeniden mercek altına yatırılmaktadır.

Uluslararası düzlemde ise Galiyev tartışmaları, Kuzey/Güney ayrımının dününe bizi götürerek bugünkü durumu ve buradan hareketle yarınu (bunu yaparken, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ayrımda kuruluştaki, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ve günümüzdeki konumunu da) sorgulamamıza yol açmaktadır. Tartışmalar zengin/yoksul (Kuzey/Güney ya da sömürgeci/sömürge) çelişkisinden kaynaklanmakta ve bu çerçevede gelişmektedir. Çelişki böylece saptandıktan sonra, en az iki yaklaşımdan söz edilebilir: Kuzey (yeni-sömürgeci) ve Güney (sömürge).

Bunlardan birincisi, yani Kuzey, dünyadaki zengin/fakir toplumlar arasında var olan ve her geçen gün artan uçurumu kapitalist ekonominin günümüzde yüzyüze geldiği en büyük açmazlardan biri olarak görmektedir. Bunu söylerken, bir önveri biçiminde hemen eklemektedir: "Artık

sosyalist/kapitalist, Hıristiyan/Müslüman, beyaz/siyah/sarı, vb. ayrımlar kalmadı. Tek sorun var: Zengin/yoksul toplumlar arasındaki uçurum." Bunu söylerken asıl olarak yoksulun a) zengin olan kendisine sorun çıkaracağı, b) (çok değil, ama) birazcık olsun zenginleşmezse ürettiği malları satın alamayacağı kaygılarını taşımaktadır. Yani, zenginin zengin olarak kalabilmesi için yoksulun onun ürettiği malı satın alabilecek kadar zengin olması gerekmektedir.

Bu kaygıyla Sultan Galiyev'i gündeme getirerek onun üzerinden tartışan ABD önderliğindeki kapitalist dünyanın sicili karanlıktır. Çünkü, her şeyden önce Galiyev araştırmalarını 1980'li yıllarda, SSCB'nin yıkılması süreci içerisinde yoğunlaştırmışlardır. Bunu yaparken, Stalin tarafından tasfiye edilmişliğini yoğun biçimde kullanmışlardır. Sonra, zengin/yoksul ayrımını (ideolojilerin de bittiğini öne sürerek, nedenini sorgulamaksızın) çözmek gerektiğini öne sürmektedirler. Bir başka deyişle, bu çıkmazdan kurtulmak için "eşitsiz gelişmeyi" gözardı ederek kendi "çözümlerini" dayatma çabaları öne çıkmaktadır.

Güney ise, benzer (ama kesinlikle ayrı olmayan) biçimde sorunu ortaya koymakta ve sorunun nedenini de sorgulamaktadır. Öncelikle, sermaye tarafından alıkonulan artı-değere dayalı kapitalist ekonominin 20. yüzyılda kendi proletaryasına sosyal güvence ve sendikal haklarla "rüşvet" vererek, eski sömürgelerindeki sömürüyü yoğunlaştırdığını saptamaktadır. Saptamayla kalmayıp Galiyev'in çözümünü öne sürmektedir: Bu sömürüye son vererek, her şeyden önce eşitliği sağlamak.

Güneyde yürütülen Galiyev tartışmaları a) zengin/yoksul (zalim/mazlum ya da Kuzey/Güney) ayrımının nedenlerinin sorgulanmasına yol açtığı sürece, kapitalizmin "ideolojilerin sona erdiği" dayatmasına karşı bir çıkış noktası olabilir, b) Paris Komünü'nde kapitalist merkezde denenenin, SSCB tarafından Doğu'da denendiği kabul edilecek olunursa, bu deneyimler üzerine yapılacak tartışmalar "dünya çapında bir deney" in başlangıç noktası olabilir. Bu nedenle Sultan Galiyev tartışmaları hem Türkiye düzleminde hem de uluslararası düzlemde çok önemlidir.

Kaynakça

- ASLAN, Yavuz (1997), *Türkiye Sosyalist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu).
- ATAÖV, Türkkaya (1974), "1-7 Eylül 1920 Doğu Halkları Birinci Kongresinde (Bakü) Enver Paşa'nın Konuşma Metni ve Bununla İlgili Kongre Kararı," *A.Ü.S.B.F.D.*, XXIX/1-2: 43-51.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya (1997), *Suyu Arayan Adam* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 10. Baskı).
- BENNINGSEN, A. (1958), "Sultan Galiyev, The U.S.S.R. and the Colonial Revolution," WALTER Z. Laqueur (ed.), *The Middle East in Transition* (London: Routledge & Kegan Paul): 398-414.

- BENNINGSEN, Alexandre/ QUELQUEJAY, Chantal Lemercler (1995), *Sultan Galiyev Üçüncü Dünyaçı Devrimin Babası* (İstanbul: Sosyalist Yayınlar) (Çev. Erden Akbulut ve T. Ahmet Şensilay).
- BENNINGSEN, Alexandre A./WIMBUSH S. Enders (1995), *Sultan Galiyev ve Souyetler Birliğinde Milli Komünizm* (İstanbul: Anahtar Kitaplar) (Çev. Bülent Tanatar).
- CARR, E. H. (1989a), *Bolşevik Devrimi, C. I* (İstanbul: Metis) (Çev. Orhan Suda).
- CARR, E. H. (1989b), *Bolşevik Devrimi, C. II* (İstanbul: Metis) (Çev. Orhan Suda).
- CEBESÖY, Ali Fuat (1955), *Moskova Hatıraları* (İstanbul: Vatan Neşriyatı).
- CLIFF, Tony (2000), *Lenin, C. 4* (İstanbul: İde Yayınları) (Çev. Bimar Kutluğ).
- DEGRAS, Jane (ed.) (1951), *Soviet Documents on Foreign Policy, vol I (1917-1924)*, (London: Oxford University Press).
- DOĞU, Perinçek (der.) (1992), *Lenin, Stalin, Mao'nun Türkiye Yazıları* (İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. Basım).
- ENGİN, Muhabay (t.y.), *Sultan Galiyevizm, "Rusya Türk-Müslümanlarının Milli Bağımsızlık Hareketi"* (Basılmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü).
- GALİYEV, Sultan (1998a), "Görüşlerim," *Ulusal*, 5/6: 9-21.
- GALİYEV, Sultan (1998b), "Yolumuz Doğru Yoldur," *Ulusal*, 5/6: 221-222.
- GALİYEV, Mir Seyid Sultan (1998c), "Asya ve Avrupa Türk Halklarının Sosyopolitik, Ekonomik ve Kültürel Gelişmelerinin Esaslarına İlişkin Bazı Görüşlerimiz I," *Toplumsal Tarih*, 50: 39-42.
- GALİYEV, Mir Seyid Sultan (1998d), "Asya ve Avrupa Türk halklarının Sosyopolitik, Ekonomik ve Kültürel Gelişmelerinin Esaslarına İlişkin Bazı Görüşlerimiz - II," *Toplumsal Tarih*, 51: 50-55.
- GÖKAY, Bülent (1993), "The Turkish Communist Party: The Faith of the Founders," *Middle Eastern Studies*, 29/2: 220-235.
- GÜLTEKİN, Mehmet Bedri (1999), *Sultan Galiyev Eleştirisi* (İstanbul: Kaynak Yayınları).
- GÖRSES, Hasan Basri (1997), "Bilinmeyen Tarih: Sultan Galiyev," *Ulusal*, 4: 95-107.
- İLERİ, Rasih Nuri (1994), *Atatürk ve Komünizm* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 2. Basım).
- İLHAN, Attilâ (1997a), "Avrasya Kutbu ve Siyaset Tarihi Üzerine (Söyleşi)," *Ulusal*, 4: 34-48.
- İLHAN, Attilâ (1997b), "Avrasya'da Dolaşan Hayalet: 'Galiyef!'," *Cumhuriyet*, 24.12.1997.
- İLHAN, Attilâ (1998c), "'Ülkücü'ye Sınav Sorusu," *Cumhuriyet*, 13.5.1998.
- İLHAN, Attilâ (1998d), "...Şimdi Şark'tan Doğan...", *Cumhuriyet*, 30.11.1998.
- İLHAN, Attilâ (1999e), "Tek Bir Adammış Gibi...", *Cumhuriyet*, 19.2.1999.
- İLHAN, Attilâ (1999f), "Radikal Fakat İnsani Bir Sosyalizm," *Cumhuriyet*, 8.3.1999.
- İLHAN, Attilâ (2000g), "Bazı Şeyleri 'Atlamak'!...", *Cumhuriyet*, 26.4.2000.
- İLHAN, Attilâ (2000h), "Gözün Aydın Galiyef!...", *Cumhuriyet*, 1.5.2000.
- İLHAN, Attilâ (2000i), *Sultan Galiyef Avrasya'da Dolaşan Hayalet* (Ankara: Bilgi Yayınevi).
- İNSEL, Ahmet (1998), "Yerlilik ve Devlet," *Birikim*, 111-112 (Temmuz-Ağustos 1998), s. 154-156.
- KAKIŒ, S. Halit (1998a), "Siyasette Öngörü ve Sultan Galiyev," *Cumhuriyet*, 14.1.1998.
- KAKIŒ, S. Halit (1998b), "Zabıtlarda Sultan Galiyev," *Cumhuriyet Dergi*, 637: 2.
- KAKIŒ, S. Halit (1999c), "Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını İttihatçılar mı Öldürttü ?," *Toplumsal Tarih*, 61: 30-34.
- KAYMAK, Erol (1993), *Sultan Galiyev ve Sömürgeler Enternasyonalı* (İstanbul, İrfan Yayınevi).

- KAZANCYAN, Rem (2000), *Bolşevik-Kemalist-İttihatçı İlişkileri, Yeni Belgeler (1920-1922)* (İstanbul: Kaynak Yayınları) (Çev. Arif Acaloğlu).
- KOCABAŞOĞLU, Uygur/ BERGE, Metin (1994), *Bolşevik İhtilâli ve Osmanlılar* (Ankara: Kebikeç Yayınları).
- KONT, Fransis (1994), *Hronologiya Rassiskay İstorii* (Rusya Tarihi Kronolojisi) (Moskova: Mejdunarodniye Atnaşeniya).
- LENİN, V. İ. (1993a), *Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları* (Ankara: Sol Yayınlar, 2. Basım) (Çev. Yurdakul Financı).
- LENİN, V. İ. (1998b), *Ulusların Kaderlerini Tayin Hakkı* (Ankara: Sol Yayınları, 9. Basım) (Çev. Muzaffer Erdost).
- LENİN, V. İ. (1999c), *Ekim Devrimi Dosyası* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev. Kenan Somer).
- MİRSAİD, Sultan-Galiyev (1998) (Kazan: "Gasır") (Ruşça-Tatarca).
- ÖZGAN, Güçlü/OĞUZ, H. Burak (2000), "Milliyetçilik, Sosyalizm ve Sultan Galiyev," *Nokta*, 18/8: 10-12.
- RORLICH, Azade Ayşe (2000), *Volga Tatarları* (İstanbul: İletişim) (Çev. Mehmet Süreyya Er).
- ROY, Oliver (2000), *Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi* (İstanbul: Metis) (Çev. Mehmet Moralı).
- SAYILGAN, Aclan (1966), *Mazlum Milletlerin Kurtuluş Savaşları Karşısında S.S.C.B. ve Sultan Galiyev* (Ankara: Mars Matbaası).
- SERTEL, Zekeriya (1993), *Olduğu Gibi, Rus Biçimi Sosyalizm* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi* (STMA), C. 3.
- STALİN, J. (1990), *Marksizm ve Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu* (Ankara, Sol Yayınları, 4. Basım) (Çev. Muzaffer Ardos).
- TOGAN, Zeki Velidi (1969), *Hatıralar* (İstanbul, Tan Matbaası).
- USSR: Sixty Years of the Union, 1922-1982* (1982) (Moscow: Progress Publishers).
- YAMAUCHI, Masayuki (1998), *Sultan Galiyev İslam Dünyası ve Rusya* (İstanbul: Bağlam) (Çev. Hironao Matsutani).
- YERASIMOS, Stefanos (1979), *Türk-Sovyet İlişkileri* (İstanbul: Gözlem Yayınları).
- ZİLELİ, Gün (1998), "Galiyev Üzerinde El Sıkışmak," *Birikim*, 111-112:140-161.